હિંદુસ્તાનનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ

એશિયા ખંડની ભૂગોળ સહિત.

(ખાસ નવા ધોરણ પ્રમાણે ઇંગ્રેજી ૧ લા ધોરણના
વિદ્યાર્થીઓ માટે.)

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

મણીલાલ મગનલાલ શાહ.

સારંગપુર અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી,

અમદાવાદ.

આર્યહિતવર્ધક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

સન ૧૮૯૩ સંવત ૧૯૫૦

કિંમત ૦—૩—૦

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.

મર્યાદા.

ભરતખંડ એ ત્રિકોણ આકારે છે. એની ઉત્તરે હિમાલય પર્વત, પશ્ચિમે સુલેમાન પર્વત, હાલા પર્વત અને અરબી સમુદ્ર, દક્ષિણે હિંદી મહાસાગર ને પૂર્વે બ્રહ્મદેશ,અને બંગાળાનો ઉપસાગર છે.

પરદેશી રાજાઓના હુમલા.

(૧) દરાયસ હીસ્તાસ્પીસ (દરવેશ ગુસ્તાસ્પ)—ઇ. સ. પૂ. ૫૧૮--સિંધુ નદીના કાંઠાનો મુલક જીતી તે મુલક એક હાકેમને સોંપી પાછો ગયો.

(૨) અલેકઝાન્ડર ધી ગ્રેટ (ગ્રીસનો મહાન સીકંદર)--ઇ. સ. પૂ. ૩૨૭—જેલમ નદી આગળ પોરસને હરાવીરાજ્ય પાછું આપી ચાલ્યો ગયો.

(૩) સેલ્યુકસ (મહાન સીકંદરનો સરદાર)—ઇ. સ. પૂ. ૩૧૨—ચંદ્રગુપ્ત ઉપર સ્વારી કરી પણ તે સંધી કરી પાછો ગયો.

(૪) મહમદ કાસમ (બસરાનો હાકેમ)—ઇ. સ. ૭૧૨--સિંધના દાહીરને હરાવી મારી નાંખી સિંધ લીધું.

(૫) સુલતાન મહમદગીઝનવીની બાર સ્વારીઓ ઇ સ ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪.

(૧) ૧૦૦૧—લાહોરના રાજા જયપાળને હરાવ્યો.
(૨) ૧૦૦૪—ભાટીઆના રાજા વિજયરાયને હરાવ્યો.
(૩) ૧૦૦૫—મુલતાનના રાજા અબદુલ ફત્તેહ લોદીને હરાવ્યો.
(૪) ૧૦૦૮—લાહોરના રાજા અનંગપાળને વૈહીન્દગઢ આગળ હરાવી નગરકોટનું દેરૂં લૂટયું.
(૫) ૧૦૧૦—મુલતાનના રાજા અબદુલ ફત્તે લોદીને હરાવી કેદ કર્યો.
(૬) ૧૦૧૪—જમના ઉપરનું સ્થાનેશ્વરનું દેરૂં ભાગી લૂટયું.
(૭) ૧૦૧૫—કાશ્મીર ઉપર—તેમાં મહમદ હાર્યો.
(૮) ૧૦૧૯—કનોજ ઉપર—ત્યાંનો રાજા કુંવરરાય તાબે થવાથી તેની સાથે દોસ્તી બાંધી ,ત્યાંથી મથુરા જઇ તે શહેર લૂટયું.
(૯) ૧૦૨૨—કલિંજર ઉપર—મદદે આવેલા લાહોરના રાજા બીજા જયપાળને હરાવી લાહોર ખાલસા કર્યું.
(૧૦) ૧૦૨૩—કાશ્મીર ઉપર—એમાં ફાવ્યો નહિ.
(૧૧) ૧૦૨૩—કલિંજર તથા ગ્વાલિઅરના રાજા ઉપર—આ રાજાએ ધન આપી તેને પાછો કાઢયો.
(૧૨) ૧૦૨૪—સોરઠીસોમનાથ ઉપર—ગૂજરાતના રાજા ભીમદેવને હરાવી દેરૂં લુટી મુર્તિઓ ભાગી નાંખી.

(૬) શાહબુદ્દીન (મહમદઘોરી) ૧૧૭૬ થી ૧૧૯૩. ૧૧૯૧ સ્થાનેશ્વર આગળ તેમાં પૃથુરાજે શાહબુદીનને હરાવ્યો. ૧૧૯૩—પાણીપતના મેદાનમાં પૃથુરાજને હરાવી કુતબુદ્દીનને સૂબો બનાવ્યો.

(૭) મુગલ સરદાર જંઘીસખાન—૧૨૧૫ ને સુમારે-અસ્તમસ ઉપર કરી પણ સિંધુ નદીથી પાછો ગયો.

(૮) મુગલ સરદાર પુતલુગખાન–૧૨૯૮–અલાઉદીને પોતાના સરદાર જાફુરખાનની મદદથી તેને હરાવ્યો.

(૯) તૈમુર–૧૩૯૮–મહમદતઘલખ બીજાને હરાવી દિલ્હીમાં પાંચ દીવસ કતલ ચલાવી.

(૧૦) બાબર–૧૫૨૬ ઇબ્રાહીમલોદીને પાણીપતના મેદાનમાં હરાવી મુગલવંશ સ્થાપ્યો.

(૧૧) નાદીરશાહ–૧૭૩૯–મહમદશાહને કર્નાલ આગળ હરાવી દિલ્હીમાં લૂટ ચલાવી.

(૧૨) અહમદશાહદુરાની (અબદલ્લી) ની સ્વારીઓ–૧૭૪૭થી ૧૭૬૧ તેમાં છેલ્લી સ્વારીમાં મરેઠાને પાણીપતના મેદાનમાં હરાવ્યા (૧૭૬૧).

(૧) ગીઝનીવંશ, ૯૬૨ થી ૧૧૮૬. (૨૨૪ વર્ષ).

અલપ્તગીન, ૯૬૨ થી ૯૭૬.

એના પછી એનો જમાઇ સબકતગીન ગાદીએ આવ્યો.

(૨) સબક્તગીન, ૯૭૬—૯૯૭.

લાહોરના રાજા જયપાળને હરાવી પેશાવર તથા લાહોર લીધાં (૯૭૭). એના પછી એનો દાશીપુત્ર મહમદ ગાદીએ આવ્યો.

(૩) મહમદ, ૯૯૭—૧૦૩૦.

હિંદુસ્તાન ઉપર બારસ્વારીઓ. (પાનું ૨) તેના વખતમાં ફીરદોશી કવીએ શાહનામું બનાવ્યું. એ બહાદુર પણ ધર્માંધ, નિર્દયને અતિશય લોભી હતો. એ વિદ્યાના કામમાં મદદ કરતો.

(૪) મસાઉદ, ૧૦૩૦—૧૦૪૦.

(૫) મોદુદ, ૧૦૪૦—૧૦૪૯.

(૬) અબ્દુલહુસેન, ૧૦૪૯—૧૦૫૧.

એને એના કાકા અબ્દુલ રસીદે પદભ્રષ્ટ કીધો.

(૭) અબ્દુલરસીદ, ૧૦૫૧—૧૦૫૧.

(૮) ફેરોખ્ઝાત, ૧૦૫૨—૧૦૫૮.

(૯) ઈબ્રાહિમ, ૧૦૫૮—૧૦૮૯.

(૧૦) મસાઉદબીજો, ૧૦૮૯—૧૧૧૪

(૧૧) અરસલાન, ૧૧૧૪—૧૧૧૮.

તેના ભાઇ બહેરામે પદભ્રષ્ટ કર્યો.

(૧૨) બાહેરામ, ૧૧૧૮—૧૧૫૨.

અલાઉદ્દીનની ચઢાઇ—ને ગીઝનીવંશની પડતી

(૧૩) ખુશરૂ, ૧૧૫૨—૧૧૫૯.

એણે સાત વર્ષ પંજાબમાં રાજ્ય કર્યું.

(૧૪) ખુશરૂમલેક, ૧૧૫૯—૧૧૮૬.

તેને શાહબુદીને પકડી તેના કુટુંબ સાથે ગીઝનીમાં કેદ કર્યો.

---

[૨] ઘોરીવંશ, ૧૧૫૨—૧૨૧૨ [૬૦ વર્ષ].

(૧) અલાઉદ્દીન (જહાંસોઝ) ૧૧૫૨-૧૧૫૬.

એણે ગીઝની બાળી કતલ ચલાવી માટે તેને જહાંસોઝ કહે છે.

(૨) સૈફુદ્દીન, ૧૧૫૬—૧૧૫૭.

(૩) ગ્યાસુદ્દીન, ૧૧૫૭-૧૨૦૨

ગ્યાસુદ્દીન રાજ્યનું કામ કરતો અને તેનો ભાઇ શાહબુદીન લડાઇનું કામ કરતો. (૧) શાહબુદીને નવસ્વારીઓ કરીને આખરે પૃથુરાજને પાણીપતના મેદાનમાં હરાવ્યો (૧૧૯૩). (૨) એના ગુલામ કુતબુદ્દીને ગૂજરાત લીધું (૧૧૯૫). (૩) એના સૂબા બખ્તીઆ-

૨ ખીલજીએ અયોધ્યા ને બહારપ્રાંત લીધા (૧૧૯૪).

(૪) શાહબુદીન, ૧૨૦૨–૧૨૦૬.

(૧) એના સરદાર બખ્તીઆર ખીલજીએ બંગાળાના સેનરાજાને હરાવી બંગાળા લીધું (૧૨૦૩). (૨) ગકકર લોકોનું બંડ તેમને શાહબુદીને હરાવ્યા; પણ મધ્યરાત્રે તંબુમાં પ્રવેશ કરીને તે લોકોએ તેને મારી નાંખ્યો.

(૫) મહમદ, ૧૨૦૬–૧૨૧૨.

એ નબળો હોવાથી કુતબુદીન નામનો ગુલામ સ્વતંત્ર થયો, અને હિંદુસ્તાનમાં પહેલ વહેલું મુસલમાની રાજ્ય સ્થપાયું.

---

(૨) ગુલામવંશ, ૧૨૦૬–૧૨૯૦ (૮૪ વર્ષ).

(૧) કુતબુદીન, ૧૨૦૬–૧૨૧૦.

એ હિંદુસ્તાનનો પહેલો મુસલમાની રાજા કહેવાય છે, કારણકે તેણે દિલ્હીમાં મુસલમાની રાજ્યની સ્થાપના કરી. એ જાતે ગુલામ હોવાથી આ વંશ ગુલામવંશ કહેવાય છે. (૧) એણે કુતુબમીનારો ચણાવ્યો.

(૨) આરામ, ૧૨૧૦–૧૨૧૧.

એના પછી એના બનેવી અલ્તમશ ગાદીએ આવ્યો.

(૩) અલ્તમશ, ૧૨૧૧–૧૨૩૬,

(૧) મુગલ સરદાર જંઘીસખાનની ચઢાઇ (૧૨૧૫). (૨). સિંધ તથા બંગાળા જીત્યાં (૧૨૧૫). (૩) માળવાદેશ જીતી ઉજ્જનનું મહાકાળેશ્વરનુ દેરૂં ખોદી નાંખ્યું (૧૨૩૧). (૪) કુતુબમીનારો પુરો કરાવ્યો.

(૪)રૂકનુદ્દીન,૧૨૩૬-૧૨૩૬.

તે ના લાયક હોવાથી તેની બહેન રજીઆબેગમે રાજ્ય લઇ લીધું.

(૫) રજીઆબેગમ, ૧૨૩૬-૧૨૩૯.

હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાની રાજ્ય કર્તાઓમાં સ્ત્રી રાજ્ય કર્તામાં આ પહેલ વહેલી થઈ છે. તે કુરાન ભણેલી અને રાજ્યકામમાં હોંશીઆર હતી. પરંતુ અલ્તુનીઆ નામના ચોકીદારને લઇને તે નાશી ગઈ. આખરે બન્ને જણ પકડાયાં અને માર્યાંગયાં (૧૨૩૯).

(૬) બહેરામ, ૧૨૩૯-૧૨૪૧.

(૭) મસુદ, ૧૨૪૧-૧૨૪૬.

આ બન્ને રાજ્યમાં મુગલ લોકોના હુમલા.

(૮) નાસરૂદ્દીન, ૧૨૪૬-૧૨૬૫.

એ ફકીરી ચાલનો હતો. તે પોતાની બેગમ પાસે રંધાવી ખાતો. રાજ્યકારભાર એનો વજીર ગ્યાસુદ્દીન બુલબન ચલાવતો.(૧) તેના વજીરે કેટલાંક બંડ સમાવી રાજ્યને મજબુત કર્યું. (૨) મુગલ પાદશાહ હોલાકુખાનનો વજીર આવ્યો, તેને સારૂં માન આપ્યું.

(૯) ગ્યાસુદ્દીન બુલબન, ૧૨૬૫-૧૨૮૭.

(૧) બંગાળામાં બંડ (૧૨૭૯). તેમાં તોગ્રલબેગને હરાવી પોતાના પુત્ર બકરાખાનને ત્યાં હાકેમ ઠરાવ્યો. (૨) મુગલો પંજાબપર ચઢી આવ્યા. તેમને શાહજાદા મહમદે હરાવ્યા (૧૨૮૬). એ ઘણો નિર્દય હતો,

(૧૦) કૈકુબાદ,૧૨૮૭-૧૨૯૦,

એને નીઝામુદ્દીન નામનો નઠારો વજીર હતો. તેણે બાદશાહ પાસે ઘણાં ઘાતકી કામ કરાવ્યાં, તેથી તેણે જલાલુદ્દીન ખીલજીને વ-

જીર બનાવ્યો. આ નવો વજીર બાદશાહનો તથા બાળકોના પ્રાણ લે-વડાવી પોતે બાદશાહ થયો (૧૨૯૦).

(૪) ખીલજી વંશ, ૧૨૯૦—૧૩૨૦ (૩૦ વર્ષ.)

(૧) જલ્લાલુદ્દીન, ૧૨૯૦—૧૨૯૫.

એ દયાળુ અને ભોળો હતો. પરંતુ તેને માથે કૈકુબાદ તથા સીદીમૌલા નામના દરવેશને પારસમણી માટે મારી નાંખવાનો અપ-રાધ આવ્યો છે.

(૧) તેના ભત્રીજા અલાઉદ્દીને (કરાનોસૂબો) ભીલ્સાનગર લૂ-ટયું. (૨) મુગલ લોકોની ચઢાઇ અને હાર (૧૨૯૨) (૩) માળવા તથા બુંદેલખંડના બંડ સમાવ્યાં. (૪) અલાઉદ્દીને દક્ષિણ ઉપર સ્વા-રી કરી મહારાષ્ટ્રમાં દેવગીરીના રાજા રામદેવને હરાવી તે શહેર લૂ-ટી પુષ્કળ ધન આણ્યું (૧૨૯૪). (૫) તેણે જલાલુદ્દીનને મળવા બોલાવી મારી નાંખ્યો (૧૨૯૫).

(૨) અલાઉદ્દીન (ખુની), ૧૨૯૫—૧૩૧૫.

એણે ઘણાના પ્રાણ લીધા તેથી ખુની કહેવાય છે. (૧) ગુજ-રાતના રાજા કરણ ઘેલાને હરાવી ગૂજરાત જીત્યું (૧૨૯૭). તેની રાણી કૌલાદેવીને પરણ્યો. (૨) મુગલ સરદાર પુતલુગખાનની ચઢાઇ (૧૨૯૮). આવા સાત વખત હુમલા થયા. (૩) રણથંભોરનો કિ-લ્લો લીધો (૧૩૦૦). (૪) ચીતોડ લીધું (૧૩૦૩). (૫) મલેકકાફુરે (ખંભાતમાંથી પકડાયલો ગુલામ) માળવા, ખાનદેશ ને મહારાષ્ટ્ર લીધાં (૧૩૦૬). (૬) વરંગુલ લીધું (૧૩૦૯). (૭) કર્ણાટક લીધું (૧૩૧૦). (૮) રામેશ્વર સુધીનો મુલક જીત્યો (૧૩૧૨). તે બાદશાહ ધર્માંધ, અભિમાની, લડવૈઓ ને જુલમી હતો.

(૩) ઉમર, ૧૩૧૫—૧૩૧૬.

કાફુરે મુબારકને મારવા મારા મોકલ્યા પરંતુ મુબારકે તેમ-ને સમજાવ્યાથી તેમણે કાફુરને મારી નાખ્યોને ઉમરને આંધળો કર્યો.

(૪) **મુબારક, ૧૩૧૬–૧૩૨૦.**

એ દુરાચરણી હતો. ખુશરૂને રાજ્ય સોંપી પોતે મોજ મજા-માં પડયો તેનું પરીણામ એ થયું કે ખુશરૂ તેને મારી પોતે રાજા થયો.

(૫) **ખુશરૂ, ૧૩૨૦–૧૩૨૦.**

તે જાતે મુસલમાન ઢેડ હતો. તેણે લોકો ઉપર ઘણો જુલમ કર્યો તેથી પંજાબમાંથી ગાઝીખાન નામના સૂબાએ આવી તેને મારી નાંખ્યો, ને ગ્યાસુદીન નામ ધારણ કરી પોતે ગાદીએ બેઠો.

(૫) તઘલખવંશ, ૧૩૨૦–૧૪૧૪ (૯૪ વર્ષ).

(૧) **ગ્યાસુદીન પહેલો, ૧૩૨૦–૧૩૨૫.**

(૧) એણે તઘલખાબાદમાં રાજ્યગાદી કરી. (૨) એના દીકરા જુમાંખાંએ વરંગુળના રાજાને તાબે કર્યો (૧૩૨૩).

(૨) **મહમદ (ગાંડો). ૧૩૨૫–૧૩૫૧.**

એનાં અવિચારી કામો. (૧) ચીન તથા ઇરાન ઉપર સ્વારીઓ. (૨) દિલ્હીથી દોલતાબાદમાં રાજ્યધાની કરી. (૩) તાંબા પીતળનાં નાણાં ચલાવ્યાં. (૪) તેના ભત્રીજાએ માળવામાં બંડ કર્યું, તેથી તેની જીવતાં ચામડી ઉતરાવી (૧૩૩૮). (૫) પંજાબના સૂબાએ બંડ કર્યું તેથી તેને ગર્દન માર્યો. (૬) દાંત ઉપર કબર ચણાવી. (૭) બંગાળાનું બંડ (૧૩૪૦). (૮) કર્ણાટક તથા તેલંગણ સ્વતંત્ર થયાં (૧૩૪૪). (૯) ગૂજરાતના સૂબાએ બંડ કર્યું (૧૩૪૭). (૧૦) દક્ષિ-

ણમાં હુસેનગંગુએ બ્રાહ્મણી વંશ સ્થાપ્યો (૧૩૪૭). (૧૧) ખંડ ખોરોની પછવાડે જતાં ઠઠ્ઠામાં તે મરણ પામ્યો (૧૩૫૧).

(૩) ફીરોજશાહ, ૧૩૫૧-૧૩૮૮.

એ બાદશાહ ઘણો દયાળુ સ્વભાવનો હતો ને તેણે ઘણા ત્રાસદાયક કરો બંધ કર્યા તેણે કુવા, તળાવ, ધર્મશાળાઓ તથા દવાખાનાઓ વગેરે ઘણાં લોકોપયોગી કામ કરી લોકોને સુખી કર્યાં. વળી ખેતીને સારૂ નહેરો ખોદાવી, તેમાંની જમનાની નહેર હજી સુધી છે.

(૪) ગ્યાસુદ્દીન બીજો, ૧૩૮૮-૧૩૮૯.

(૫) અબુબકર, ૧૩૮૯-૧૩૮૯.

(૬) નાસરૂદ્દીન, ૧૩૮૯-૧૩૯૨.

(૭) સીકંદર, ૧૩૯૨-૧૩૯૨.

(૮) મહુમદ બીજો, ૧૩૯૨-૧૪ ૨.

(૧) તૈમુરનો હુમલો (૧૩૯૮). દિલ્હી શહેર પાંચ દીવસ સુધી લુટયુંને કતલ ચલાવી. (૨) માળવા, ખાનદેશ, જવાનપુર વગેરેના સૂબા સ્વતંત્ર થયા.

(૯) બાલસરદાર (દોલતખાન) ૧૪૧૨-૧૪૧૪.

એ બે વર્ષ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં અંધેરનાં કહેવાય છે.

સૈયદવંશ, ૧૪૧૪-૧૪૫૦ (૩૬ વર્ષ).

(૧) ખીજરખાં, ૧૪૧૪-૧૪૨૧

(૧) દોલતખાંનને હરાવી પંજાબના સૂબા ખીરજખાંન સૈયદે દિલ્હીનું રાજ્ય લીધું.

(૨) **મુબારક, ૧૪૨૧–૧૪૩૩.**

એને એના વજીરે મારી નાંખી તેના ભત્રિજાને ગાદી ઉપર બેસાડયો.

(૩) **મહમદ, ૧૪૩૩–૧૪૪૩.**

(૪) **આલમ, ૧૪૪૩–૧૪૫૦**

એ નાહિમત હોવાથી બહીલોલ લોદીને રાજ્ય સોંપી બદાયુનમાં રહેવા ગયો.

(૭) લોદીવંશ, ૧૪૫૦-૧૫૨૬ (૭૬ વર્ષ).

(૧) **બહીલોલ, ૧૪૫૦--૧૪૮૮.**

(૧) જાુવાનપુરના સુલતાનને હરાવી તેનો પ્રાંત તાબે કર્યો.

(૨) **સીકંદર, ૧૪૮૮–૧૫૧૭.**

એણે હિંદુ ધર્મને નુકશાન કર્યું ને રાજ્યગાદી આગ્રામાં કરી. તેના વખતમાં નાનકપંથ નીકળ્યો ને ફીરંગી આવ્યા.

(૩) **ઈબ્રાહીમ, ૧૫૧૭–૧૫૨૬.**

દોલતખાનના બોલવ્યાથી બાબરે આવી એને પાણીપતના મેદાનમાં હરાવી મુગલવંશ સ્થાપ્યો (૧૫૨૬).

મુગલવંશની શરૂઆતમાં દક્ષિણ તથા ઉત્તરનાં રાજ્યોની હકીકત.

દક્ષિણનાં સ્વતંત્ર રાજ્ય.

(૧) ચેરા (૨) ચોલા (૩) પાંડય (૪) વિજયનગર (૫) બ્રાહ્મણી. તેમાં પહેલાં ચાર હિંદુ ને છેલ્લું મુસલમાની હતું.

૫૯૩

(૧) ચેરા—એ રાજ્ય મ્હૈસુરની પશ્ચિમમાં હતું. તેની ગાદી તાલ્કદમાં હતી. તે ઇ. સ. ૨૮૮ થી ૫૦૦ સુધી રહી.

(૨) ચૌલા—એ રાજ્ય કર્ણાટકમાં હતું, ને તેની રાજ્યધાની તંજાવરમાં હતી.

(૩) પાંડય—એની રાજ્યધાની મદુરામાં હતી.

(૪) વિજયનગર—તે ઇ. સ. ૧૩૩૬ થી ૧૫૬૫ સુધી ચાલ્યું. ૧૫૬૫ માં તાલીકોટની લડાઇમાં મુસલમાની રાજાઓએ તેનો અંત આણ્યો.

(૫) બ્રાહ્મણી—એ વંશ મહમદતઘલખના સરદાર જાફરખાંએ ૧૩૪૭ માં સ્થાપ્યો. તે બ્રાહ્મણને ઘેર ગુલામ હતો, ત્યાં તેનાપર ઘણી પ્રીતિ દેખાડવામાં આવી હતી તેથી બ્રાહ્મણી વંશ નામ પાડ્યું. તે વંશ ૧૩૪૭ થી ૧૫૨૫ લગી ૧૭૮ વર્ષ ચ લ્યો. તેની રાજ્યધાનીઓ ગુલબર્ગ,વરંગુળને બીડર હતી. તેના નીચે પ્રમાણે પાંચ ભાગ પડ્યા.

(૧) અદીલશાહી—અદીલશાહે વીજાપુરમાં ૧૪૮૯ માં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેનો ૧૬૮૭ માં ઔરંગજેબે અંત આણ્યો.

(૨) કુતુબશાહી—કુતુબશાહે ૧૫૧૨ માં ગોવળકોંડામાં સ્થાપ્યું. તેનો ૧૬૮૭ માં ઔરંગજેબે અંત આણ્યો.

(૩) નીઝામશાહી—નીઝામશાહે ૧૪૯૦ માં અહમદનગરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું તેનો શાહજાંહે ૧૬૩૭ માં અંત આણ્યો.

(૪) ઇમાદશાહી—ઇમાદશાહે ઇલીચપુરમા ૧૪૮૮ માં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તે ૧૫૭૪ માં નીઝામશાહી રાજ્યે જીતી લીધું.

(૫) બરીદશાહી—બરીદશાહે ૧૪૯૮ માં બીડરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. ૧૬૫૭ માં ઔરંગજેબે તાબે કીધું.

ઉત્તર હિંદનાં સ્વતંત્ર રાજ્ય.

(૧) **બંગાળા**–૧૩૪૦માં ફકરૂદ્દીને સ્થાપ્યું. તે ૧૫૭૬ માં અકબરે ખાલસા કર્યું.

(૨) **માળવા**—દીલાવરખાંએ ૧૪૦૧ માં સ્થાપ્યું. તે ૧૫૩૧ માં ગુજરાતના રાજા બહાદુરશાહે જીત્યું.

(૩) **ગુજરાત**–૧૪૦૩ માં ઝફરખાંએ સ્થાપ્યું. તે ૧૫૭૩ માં અકબરે જીત્યું. તે વંશના અહ્મદશાહ પહેલાએ ૧૪૧૧ માં અમદાવાદ વસાવ્યું.

(૪) **જુવાનપુર**–૧૩૯૩ માં ક્વાજાજહાને સ્થાપ્યું તે બહીલોલ લોદીએ ૧૪૭૪ માં જીત્યું.

(૫) **રજપુત રાજ્યો**–ચીતોડ, જોધપુર, જયપુર વગેરે. આ રાજ્યો તઘલખ વંશના ફીરોઝુદ્દીન રાજાના રાજ્યમાં સ્વતંત્ર થયાં તે મુગલોએ સર કર્યાં.

(૮) શુરવંશ, ૧૫૪૦–૧૫૫૬ (૧૬ વર્ષ).

(૧) શીરશાહ, ૧૫૪૦—૧૫૪૫.

(૧) હુમાયુને કનોજ આગળ હરાવી પોતે રાજા થયો (૧૫૪૦). (૨) રાયસેનના કિલ્લાના રજપુતોને કપટથી માર્યા. (૩) કલિંજરના ઘેરામાં દારૂખાનું સળગવાથી બળી મુઓ (૧૫૪૫).

(૨) સલીમશાહ, ૧૫૪૫—૧૫૫૩,

(૩) અદીલશાહ, ૧૫૫૩—૧૫૫૬.

(૧) બંગાળા, માળવા અને પંજાબના સુબા સ્વતંત્ર થયા. (૨) હુમાયુએ રાજ્યગાદી પાછી છીનવી લીધી (૧૫૫૬).

(૯) મુગલવંશ, ૧૫૨૬–૧૮૫૭ (૩૩૧ વર્ષ).

(૧) બાબર, ૧૫૨૬--૧૫૩૦.

એ ૧૪૮૨ માં જન્મ્યો હતો. એ તૈમુરથી છઠ્ઠો પુરૂષ હતો. ૧૫૦૪ માં કાબુલનું રાજ્ય લીધું ને પછી પંજાબના સૂબા દોલતખાનના બોલાવવાથી હિંદુસ્તાન ઉપર ચઢાઇ કરી, ઇબ્રાહીમલોદીને પાણીપતના મેદાનમાં ૧૫૨૬ માં હરાવી મુગલરાજ્ય સ્થાપ્યું. [૧] ફત્તેપુરસીકરી આગળ મેવાડના રાણાસંગને હરાવ્યો (૧૫૨૭). (૨) ચંદેરીને ઘેરો ઘાલી તેના રાજા મેદનીરાયને હરાવ્યો (૧૫૨૮). (૩) બંગાળાને બહાર જીત્યાં (૧૫૨૯).

(૨) હુમાયુ, ૧૫૩૦—૧૫૫૬.

એને ત્રણ ભાઇ હતા. કામરાન, હીંદાલ ને મીરજાસ્કરી. (૧) ગૂજરાતના રાજા બહાદુરશાહને મંદેસર આગળ હરાવ્યો (૧૫૩૫). (૨) ચાંપાનેર જીત્યું (૧૫૩૫). (૩) અફઘાન સરદાર શીરશાહે બંડ કરી બંગાળા તથા બહાર જીત્યાં (૧૫૩૯). (૪) શીરશાહે હુમાયુને બકસર આગળ હરાવ્યો (૧૫૩૯). (૫) શીરશાહે હુમાયુને કનોજ આગળ હરાવી કાઢી મૂક્યો (૧૫૪૦). (૬) હુમાયુ ઉમરકોટ નાશી ગયો, ત્યાં એની રાણી હમીદાએ અકબરને જન્મ આપ્યો (૧૫૪૨). (૭) ઇરાનના રાજા શાહતમસ્પની મદદથી રાજ્ય જીતી લીધું (૧૫૫૫). (૮) પોતાના મેહેલની સીઢીપરથી પડી મરણ પામ્યો (૧૫૫૬).

(૩) અકબર, ૧૫૫૬–૧૬૦૫

(૧) પાણીપતના મેદાનમાં બહેરામે હેમુને હરાવ્યો (૧૫૫૬). (૨) બહેરામના હાથમાંથી રાજ્ય લઇને લઇ પોતાના નામની દુવાઇ

ફેરવી (૧૫૬૦). આથી બહેરામે ઉશ્કેરાઈ બંડ કરયું પણ તેને હરાવીમાફી આપી. ત્યાંથી તે મક્કે હજ કરવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને તેના પઠાણ દુસ્મને મારી નાંખ્યો. (૩) રજપુત રાજાઓને મુગલ પાદશાહીના તાબેદાર કર્યા (૧૫૬૦–૧૫૬૮). (૪) એના ભાઈ હકીમની પંજાબપર સ્વારી (૧૫૬૬). (૫) ગુજરાતમાં ઝઘડો (૧૫૭૨). (૬) ગુજરાત ત્રીજા મુજફ્ફરને હરાવી જોડી દીધું (૧૫૭૩). (૭) ટોડરમલે ઓઢીઆ પ્રાંત જીત્યો (૧૫૭૩). (૮) બંગાળા દાઉદને હરાવી જીતી લીધુ (૧૫૭૬). (૯) કાબુલ મળ્યું (૧૫૮૫). (૧૦) કાસ્મીર જીત્યું ૧૫૮૬). (૧૧) સિંધ જીત્યું (૧૫૯૨). (૧૨) કંદહાર જીત્યું (૧૫૯૪). (૧૩) શાહજાદા મુરાદની અહમદનગર ઉપર સ્વારી (૧૫૯૫). (૧૪) અકબરે પોતે અહમદનગર ઉપર ચઢાઈ કરી, અને ત્યાંની રાણી ચાંદબીબીને તેનાજ લસ્કરે દગાથી મારી નાંખવાથી તે તાબે થયું (૧૫૯૯). (૧૫) ટોડરમલ્લ અને માનસીંહે યુસફ્જી લોકના સરદાર જલાલને હરાવી તેઓને વશકીધા (૧૬૦૦). (૧૬) ખાનદેશ સરકીધું (૧૬૦૧).

એને ત્રણ પુત્ર હતા. મુરાદ, દાનીઆલને સલીમ. તેમાંના પહેલા બે અનુક્રમે (૧૫૯૯) ને (૧૬૦૪) માં મરણ પામ્યા હતા. એના વખતમાં મુખ્ય પુરૂષો ટોડરમલ (વસુલાત ખાતાનો ઉપરી), માનસીંહ (સેનાપતિ), અબુલફ્ઝલ અને ફૈઝી (મુખ્ય કવીઓ), બીરબલ અને તાનસેન હતા. અકબર બહાદુર, ઉદાર, ક્ષમાવાન, ચંચળ અને ઉદ્યોગી હતો. વળી તે મીતાહારી, સાદો અને બહુ માયાળુ હતો. તે હિંદુ તથા મુસલમાનોને સરખા ગણતો ને મોટા મોટા હોદ્દા આપી રાજી રાખતો, તેણે જયપુર તથા

જોધપુરની કન્યાઓ લીધી. જુલમી વેરા બંધ કરયા અને બાળલગ્ન તથા સતી થવાના ચાલ અટકાવ્યા. સર્વને મરજી મુજબ ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી. એણે જમાબંધીનો મૂળ પાયો નાખ્યો. તેના વખતમાં અબુલફઝલે આઇન અકબરીનું પુસ્તક બનાવ્યું છે.

(૪) જહાંગીર (સલીમ), ૧૬૦૫–૧૬૨૭.

એને ખુશરૂ, ખુરમ (શાહજહાં), પરવીઝ, અને શહેરીઆર, એ ચાર પુત્ર હતા. (૧) દક્ષિણમાં વસુલાત બાંધનાર મલીક અમ્બરનામનો સરદાર સ્વતંત્ર થયો (૧૬૧૦). (૨) નૂરજહાં નામની ઇરાનથી આવેલી એક રૂપાળી સ્ત્રી જોડે જહાંગીરે [અકબરના વખતમાં પરણવાની કોશીશ કીધી, પણ અકબરને એ વાત પસંદ નહિં પડવાથી શેર અફઘાન નામના સરદાર સાથે પરણાવી. આ માણસને મરાવી જહાંગીરે તેની સાથે લગ્ન કીધું (૧૬૧૧). (૩) ખુરમે (શાહજાંહ) ઉદેપુરના રાણા અમરસીંહને હરાવ્યો (૧૬૧૪). (૪) સરટૉમસરો નામનો ઇંગ્રેજ વેપારની પરવાનગી માટે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો (૧૬૧૫). (૫) શાહજાંહે મલીકઅમ્બર સાથે મળી જઈ બંડ કર્યું ને જહાંગીરને જેલમ નદી આગળ ઘેરી લીધો (૧૬૨૬). તે ત્યાંથી છૂટી કાશ્મીર ગયો જ્યાં તે મરણ પામ્યો (૧૬૨૭).

(૫) શાહજાંહ (ખુરમ), ૧૬૨૭—૧૬૫૮.

(૧) એણે મોહોબતખાન તથા અસોફખાનની મદદથી ગાદી લીધી (૧૬૨૭). (૨) માળવાના સુબા ખાનજહાનલોદીએ બંડ કરયું પણ તે માર્યો ગયો (૧૬૨૯). (૩) અહમદનગર તથા ઇલીચપુર જીત્યાં (૧૬૩૬). (૪) બલ્ક ને કંદહાર જીત્યાં (૧૬૩૭). (૫) ફીરંગીનાં

થાણાં લૂંટયાં (૧૬૩૭). [૬] ઇરાનીઓએ કંદહાર પ્રાંત મુગલાઇરાજ્ય માંથી છૂટો પાડયો (૧૬૫૩). (૭) બીડર લીધું (૧૬૫૭). (૮) કાશી, આગ્રા, ને ઉજ્જનની લડાઇઓ (૧૬૫૭) (૯) તેને દારા, સુજા, મુરાદ અને ઔરંગજેબ [આલમગીર] એ ચાર પુત્ર હતા. તેમાંના ઔરંગજેબે તેને પદભ્રષ્ટ કરી બંધીખાને નાંખ્યો (૧૬૫૮). જ્યાં તે મરણ પામ્યો (૧૬૬૬).

જેણે આગ્રામાં તાજમહેલ અને દિલ્હીમાં રાજમહેલ તથા જુમામસજીદ બંધાવ્યાં છે. વળી પોતાને બેસવા રત્નજડીત મયૂરાસન બનાવ્યું.

(૬) **ઔરંગજેબ (આલમગીર ૧ પહેલો) ૧૬૫૮—૧૭૦૭.**

(૧) પોતાના ભાઇ દારાને મારી નાંખ્યો [૧૬૫૯]. [૨] સુજાને આરાકાનમાં નસાડી મૂકયો જ્યાં તે મરણ પામ્યો (૧૬૬૦). [૩] મુરાદ તથા દારાના કુંવર સુલેમાનનું રણ [૧૬૬૧]. [૪] આસામપર મીરજુમલાની સ્વારી (૧૬૬૨). (૫) દક્ષિણમાં શીવાજીએ બળવો ઉઠાવી રાજ્યપદ ધારણ કીધું (૧૬૬૪). પરંતુ તેને દિલ્હી બોલાવી નજરકેદ કર્યો. ત્યાંથી તે કપટથી નાશી છૂટયો (૧૬૬૫). (૬) સતનરામી પંથના લોકોનું નારોળ આગળ બંડ (૧૬૭૬). (૭ જઝીઆવેરો ફરી શરૂ કર્યો (૧૬૭૭). (૮) ઉદેપુરના રાણા રાજસીંહ ઉપર સ્વારી કરી, પણ નહિ ફાવવાથી સલાહ કરી (૧૬૮૧). (૯) બીજાપુર લીધું (૧૬૮૭). (૧૦) ગોવળકોંડા લીધું (૧૬૮૮). (૧૧) જીંજીગઢ લીધો (૧૬૯૮). (૧૨) સતારા લીધું (૧૭૦૧).

ઔરંગજેબ પણ અકબરની માફકઉદ્યોગી, ડાહ્યો ને બહાદુર હતો, ને રાજ્યની ઉપજ વધારી. પરંતુ વહેમી હોવાથી તેણે પોતાના બાપને કેદમાં નાંખ્યો અને ભાઇઓના ખુન કર્યા. ને ધર્માંધ હોવાથી

હિંદુઓ તરફ દ્વેશ રાખી વર્તતો ને જુલમી કર નાંખી દુઃખ દેતો. જો તેણે બન્ને જાતોને સરખી રીતે ગણી હોત ને પોતાના ભાઇઓનાં ખુન નહિ કરયાં હોતતો તે અકબરના જેવો સારો રાજા ગણાત.

(૭) બહાદુરશાહ (શાહઆલમ પહેલો), ૧૭૦૭–૧૭૧૨.

(૧) તેણે જુલફીકરખાનની મદદથી ભાઇઓને મારી ગાદી મેળવી. (૨) શીખ લોકોનું બંડ (૧૭૧૦).

(૮) જહાંદારશાહ, ૧૭૧૨–૧૭૧૩.

(૧) આગ્રાની લડાઇમાં તેના ભત્રીજા ફરૂખશીરે તેને સૈયદોની મદદથી હરાવી મારી નાંખ્યો (૧૭૧૩).

(૯) ફરૂખશીર, ૧૭૧૩–૧૭૧૯.

(૧) તેણે સૈયદ હુસેન તથા અબદુલ્લાની મદદથી ગાદી મેળવી (૧૭૧૩). (૨) શીખ સરદાર બંદુએ પંજાબમાં બંડ કર્યું તેથી તેને ઘાતકીપણે મારી નાંખ્યો (૧૭૧૬). (૩) ડૉકટર હેમીલ્ટને તેનો રોગ મટાડ્યો તેથી કેટલોક મુલક કમ્પનીને આપ્યો (૧૭૧૬). (૪) સૈયદોએ ખટપટ થવાથી તેને મારી નાંખી વારા ફરતી ત્રણ બાળકોને ગાદીએ બેસાડ્યા (૧૭૧૯).આથી બન્ને રાજા બનાવનારાઓ કહેવાય છે.

(૧૦) રફીઉદ્દૌલા, ૧૭૧૯–૧૭૧૯.

(૧૧) રફીઉદરજાત, ૧૭૧૯–૧૭૧૯.

(૧૨) મહમદશાહ, ૧૭૧૯–૧૭૪૮.

(૧) શાહપુર આગળ નીઝામોએ સૈયદોને હરાવ્યા (૧૭૨૦). (૨) નીઝામઉલમુલ્ક દક્ષિણમાં સ્વતંત્ર થયો (૧૭૨૪). (૩) નાદીરશાહે કર્નાલ આગળ મુગલોને હરાવ્યા ને મયૂરાસન લઇ ગયો (૧૭૩૯).

(૪) મરેઠાઓએ માળવા પ્રાંત જીત્યો (૧૭૪૩). (૫) અહમદશાહ અબદલ્લી (દુરાની) ની પહેલી સ્વારી (૧૭૪૭).

(૧૩) અહમદશાહ, ૧૭૪૮–૧૭૫૪.

(૧) રોહીલાનુ બંડ ને તેનું સમાવું (૧૭૫૦–૧૭૫૧) (૨) અહમદ દુરાનીની બીજી સ્વારી ને તેની હાર (૧૭૫૨). (૩) એને ગાજીઉદ્દીને આંધળો કરી મારી નાંખ્યો (૧૭૫૪).

(૧૪) આલમગીર બીજો, ૧૭૫૪–૧૭૫૯.

(૧) અહમદદુરાનીની ત્રીજી સ્વારી, અને દિલ્હી તથા મથુરાની લૂટ (૧૭૫૬). (૨) અહમદ દુરાનીની ચોથી સ્વારી (૧૭૫૯).

(૧૫) શાહઆલમ બીજો, ૧૭૫૯–૧૮૦૬.

(૧) અહમદદુરાનીની પાંચમી સ્વારી ને પાણીપતની લડાઇ (૧૭૬૧). (૨) તે શરૂઆતમાં ઇંગ્રેજને તાબે રહ્યો, પછી સિંધીઆને તાબે ગયો, પરંતુ લાર્ડલેકે તેને છોડાવ્યો (૧૮૦૩). (૩) ગુલામ કાદરે તેને આંધળો કર્યો, ને તેજ સાલમાં તે મરણ પામ્યો (૧૮૦૬).

(૧૬) અકબર બીજો, ૧૮૦૬–૧૮૩૭.

(૧૭) મહમદ બહાદુરશાહ, ૧૮૩૭–૧૮૫૭.

(૧) ૧૮૫૭ ના બળવામાં તે સામેલ હોવાથી ઈંગ્રેજ લોકોએ તેને રંગુનમાં કેદ રાખ્યો (૧૮૫૮). (૨) ત્યાં તે મરી ગયો (૧૮૬૨). મુગલવંશ મુસલમાની વંશમાં વધારેમાં વધારે એટલે (૩૩૨ વર્ષ) ચાલ્યો. તેમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ રાજા અકબર થયો.

[૧૦] મરેઠી વંશ, ૧૬૬૪–૧૮૪૮ (૧૮૪ વર્ષ).

(૧) શીવાજી, ૧૬૬૪–૧૬૮૦.

(૧) મરેઠી વંશના સ્થાપનાર શાહજીના દીકરા શીવાજીનો જન્મ (૧૬૨૭). (૨) અફઝલખાનનું ખુન (૧૬૫૯). (૩) ઔરંગજેબના મામા સઇસ્તખાનને રાતની વખત જખમી કરી નસાડયો (૧૬૬૨). (૪) પહેલી વાર સુરત લૂટયું (૧૬૬૩). (૫) રાજ્યપદ ધારણ કર્યું (૧૬૬૪). ઔરંગજેબે દિલ્હી બોલાવી તેને તથા તેના દીકરા શંભાજીને કપટથી કેદ કર્યાં, પણ યુકિતથી છૂટી તે સાધુને વેશે દક્ષિણ આવ્યો (૧૬૬૫). (૭) બીજીવાર સુરત લૂટયું (૧૬૭૦). (૮) રાયગઢમાં રાજ્યાભિષેક કરાવી સોનાનું દાન આપ્યું (૧૬૭૪). (૯) કર્ણાટક સુધીનો મુલક જીત્યો (૧૬૭૬). તે સ્વદેશાભિમાની, અને બહાદુર હતો. ને તેના શરીરનો બાંધો ઠીંગણો ને મજબૂત હતો.

(૨) શંભાજી, ૧૬૮૦–૧૬૮૯.

(૧) તેણે ગાદીએ આવી પોતાના સગાં વહાલાંને મારી નાંખ્યાં. (૨) કલુશા નામના દુરાચારી બ્રાહ્મણ જોડે વ્યસનમાં પડવાથી ઔરંગજેબે બન્નેને પકડાવી મારી નંખાવ્યા (૧૬૮૯).

(૩) રાજારામ, ૧૬૮૯–૧૭૦૦.

ઔરંગજેબે જીંજીગઢ ઘેર્યો તેમાંથી રાજારામ લાંચ આપી નાઠો (૧૭૦૦).

(૪) શીવાજી બીજો, ૧૭૦૦–૧૭૦૮

તે નાનો હોવાથી તેની મા તારાબાઇ રાજ્ય ચલાવતી હતી. આ વખત શંભાજીના દીકરા શાહુએ આવી [illegible] હરાવી ગાદી લઇ લીધી. તેથી તારાબાઇએ કોલાપુરમાં રાજ્ય [illegible]પ્યું. આ પ્રમાણે મરેઠી રાજ્યની બે શાખા થઇ. (૧) સતારા (૨) કોલાપુર.

(૫) શાહુ પહેલો, ૧૭૦૮–૧૭૪૮.

(૧) એ મોજ[illegible] બાલાજી વિશ્વનાથને કારભાર સોંપ્યો, ને ત્યા[illegible]

(૬) રામરાજા, ૧૭૪૮–૧૭૭૭.

(૧) સતારાની આસપાસનો મુલક પોતે તાબે રાખી રાજ્ય ઉપરથી હક ઉઠાવ્યો. આ વખતથી પેશ્વાની ગાદી પુનામાં થઇ (૧૭૫૧). (૨) તે અપુત્ર મરણ પામવાથી તેનો દત્તક પુત્ર ગાદીએ આવ્યો (૧૭૭૭).

(૭) શાહુ બીજો, ૧૭૭૭–૧૮૧૮.

(૧) પેશ્વાની સત્તામાંથી છૂટો થવાને તેણે તોફાન મચાવ્યું, તેથી તેને પેશ્વાએ કેદ કર્યો (૧૮૦૧).

(૮) પ્રતાપસીંહ (બાળાસાહેબ), ૧૮૧૮–૧૮૪૦.

(૧) એના ઉપર ફીતુરનો વહેમ આવવાથી તેને અંગ્રેજે પદભ્રષ્ટ કરી એના ભાઇને ગાદી આપી.

(૯) શાહુજી (આપાસાહેબ), ૧૮૪૦–૧૮૪૮.

(૧) એ અપુત્ર મરી જવાથી એના વંશજોને પેન્શન બાંધી આપ્યું. એ રીતે સતારાની શાખા બંધ પડી, ને કોલ્હાપુરની શાખા હજુ સુધી ચાલે છે.

(૧૧) પેશ્વાવંશ, ૧૭૧૪—૧૮૧૮ [૧૦૪ વર્ષ].

(૧) બાલાજી વિશ્વનાથ, ૧૭૧૪–૧૭૨૦.

એ બ્રાહ્મણ હતો ને પોતાની બુદ્ધિથી શાહુના વખતમાં પ્રધાન થયો. (૧) દિલ્હી જઇ મરેઠી સત્તાનો વધારો કરયો અને દક્ષિણની ચોથ લેવાની પરવાનગી લીધી (૧૭૧૯).

(૨) બાજીરાવ, (બલ્લાલ), ૧૭૨૦–૧૭૪૦.

(૧) ડભોઇની લડાઇમાં ત્રિંબકરાવ ડાભાડેને હરાવીને તેના બાળકને સૂબો બનાવ્યો. (૨) માળવાપ્રાંત તથા નર્મદાથી ચંબલ લગી

નો દેશ દિલ્હીની ગાદીમાંથી છૂટો પાડયો (૧૭૩૪). (૩) ફીરંગી પાસેથી વસાઇ લીધું (૧૭૩૯). એના વખતમાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય મરેઠી સત્તાઓ જોરપર આવી (૧) મલ્હારરાવ હોલ્કર--ઇંદોર. (૨) રાણોજીસિંધીઆ—ગ્વાલિઅર. (૩) પીલાજી ગાયકવાડ—વડોદરા. (૪) ફતેસીંગ ભોંસલે—વરાડ

(૩) બાલાજી બીજો, ૧૭૪૦–૧૭૬૧.

(૧) પેશ્વાની ગાદી પુનાગાં થઇ (૧૭૫૧). (૨) મ્હૈસુરના રાજા તથા કર્ણાટકના નવાબ પાસેથી ખંડણી લીધી (૧૭૫૭). (૩) ઉદ્ગીરની લડાઇમાં સલાબતજંગ તથા નીઝામની હાર (૧૭૬૦). (૪) પેશ્વાના ભાઇ રઘુનાથરાવે પંજાબ ઉપર ચઢાઇ કરી, તેથી અહમદશાહ અબ્દલ્લીએ પાંચમી વખત હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કરી ને મરેઠા સરદાર સદાશીવરાવ તથા વિશ્વાસરાવને પાણીપતના મેદાનમાં હરાવ્યા. આથી પેશ્વાનું મરણ થયું (૧૭૬૧).

(૪) માધવરાવ, ૧૭૬૧–૧૭૭૨.

(૧) એ નાની ઉમરનો હોવાથી રાજ્યનો કારભાર તેનો કાકો રાઘોબા કરતો. (૨) મ્હૈસુર ઉપર સ્વારી કરી હૈદર પાસેથી દંડલીધો (૧૭૬૫ ને ૧૭૬૭). (૩) ચેરકુલ્લી આગળ હૈદરને હરાવ્યો ને કેટલીક સરતો કબુલ કરાવી (૧૭૭૨).

(૫) નારાયણરાવ, ૧૭૭૨—૧૭૭૪.

એ નાનો હોવાથી રાઘોબા કારભાર કરતો. તે સીવાય સખારામ બાપુ મુખ્ય પ્રધાન, તથા નાનાફડનવીસ મુખ્ય અમલદાર હતા. (૧) રાજ્યને માટે રાઘોબાની દુષ્ટ સ્ત્રી આનંદીબાઇએ તેનું ખુન કરાવ્યુ, પરંતુ તેવામાં તેની સ્ત્રીને પુત્ર થવાથી મરેઠા સરદારોએ સવાઇ માધવરાવ એ નામથી તેને પેશ્વા નીમ્યો. આથી પહેલો મરેઠી વિગ્રહ શરૂ થયો.

(૬) સવાઇ માધવરાવ, ૧૭૭૪–૧૭૯૫.

(૧) પહેલો મરેઠી વિગ્રહ(૧૭૭૫–૧૭૮૨). સુરતનું તહનામું (૧૭૭૫). પુરંધરનું તહનામું (૧૭૭૬). વારગામનું તહનામું (૧૭૭૯). સાલબાઇનું તહનામું (૧૭૮૨). આ છેલ્લા તહનામાથી ઇંગ્રેજને સાષ્ટી વગેરે બેટમળ્યા ને રાઘોબાને પેન્શન આપવામાં આવ્યું. આ રીતે પહેલા મરેઠી વિગ્રહને અંત આવ્યો (૧૭૮૨). (૨) કુર્દલાની લડાઇમાં મરેઠાઓએ નીઝામને હરાવ્યો (૧૭૯૫). (૩) નાના ફડનવીસથી કંટાળી તેણે આપઘાત કર્યો (૧૭૯૫).

(૭) બાજીરાવ બીજો, ૧૭૯૫–૧૮૧૮.

સવાઇ માધવરાવને દીકરો નહિ હોવાથી રાઘોબાના દીકરા બાજીરાવને પેશ્વાઇ મળી. એ મૂર્ખને બાયલો હતો. (૧) નાનાફડનવીસનું મૃત્યુ ને પેશ્વાની પડતી (૧૮૦૦). (૨) વસાઇનું તહનામું (૧૮૦૨). (૩) બીજો મરેઠી વિગ્રહ, ઇંગ્રેજ અને સિંધીઆ તથા ભોંસલેની વચ્ચે (૧૮૦૩). એ વિગ્રહમાં દિલ્હી, આગ્રા, લાસ્વારી, અસાઇ અને આરગામની લડાઇઓ થઇ. (૪) ત્રીજો મરેઠી વિગ્રહ, જસવંતરાવ હોલ્કર અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે (૧૮૦૪) એમાં ડીગ અને ફરકાબાદની લડાઇઓ થઇ. (૫)પેશ્વાએ કાવતરાં કરવાથી પેશ્વા અને ઈંગ્રેજ વચ્ચે ચોથો મરેઠી વિગ્રહ થયો (૧૮૧૭થી ૧૮૧૮). એમાં ખડકી, કોરેગામ, નાગપુર, માહીદપુર, જબલપુર અને આષ્ટીની લડાઇઓ થઇ. છેવટે પેશ્વા હાર્યો ને તેને પેન્શન બાંધી આપી તેનો મુલક ખાલસા કર્યો (૧૮૧૮).

યુરોપી પ્રજાનું ભરતખંડમાં આગમન.

પાર્ટુગીઝ.

યુરોપથી જે પ્રજાઓ હિંદુસ્તાનમાં વેપારને અર્થે આવી તેમાં પોર્ટુગીઝ પહેલા હતા. પોર્ટુગાલનો વાસ્કોડીગામા કેપ ઑફ ગુડહોપને રસ્તે થઇ હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે કાલીકટ બંદરે આવ્યો (૧૪૯૮). તે વખતે કાલીકટનો રાજા ઝામોરીન હતો. તેણે તેને પ્રથમ માન આપ્યું, પણ પછવાડેથી અણબનાવ થયો. વાસ્કોડીગામા ૧૪૯૯ માં પાછો ગયો ને ૧૫૦૨ માં ફરીથી આવ્યો. તે વખત ઝામોરીનને હરાવ્યો. પછી આલ્બુકર્ક નામે પરાક્રમી અને ચતુર સરદાર વાઇસરૉય થઇ હિંદમાં આવ્યો (૧૫૦૮). તેના સમયમાં તેમનું રાજ્ય પુરૂં જોસપર આવ્યું. તેણે ગોવા તથા બીજી ઘણી જગાઓ લઇ રાજ્ય મજબુત કરયું. પણ છેવટે તેને પોર્ટુગાલના રાજાએ બરતરફ કરી પાછો બોલાવી લીધો (૧૫૧૫). સોલમા સૈકાની આખરે તેમની પડતી થઇ. હાલ તેમને તાબે દીવ, દમણ ને ગોવા છે.

વલંદા.

પોર્ટુગીઝનો લાભ જોઇ વલંદા (ડચ) લોકો લલચાયા. તેઓ યુરોપના હોલાંડ દેશના રહેવાશી છે. તેઓએ પોર્ટુગીઝનું આમ્બોયના બંદર સર કરયું (૧૬૦૫). અને બીજાં ઘણાં બંદર અને ટાપુઓ સર કરયા. તેઓએ પોતાની રાજ્યધાની ચીન્સુરામાં કરી. તેમણે એક કંપની સ્થાપી, તેનું નામ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કમ્પની હતું. તે લોકોએ હિંદુસ્તાનની ખટપટમાં ઝાઝો ભાગ લીધો નથી. તેઓ બહુ અદેખા હતા ને દેશી પ્રજાપર હેત રાખતા નહિ આથી આખરે તેમની પડતી થઇ ને તેમનાં ઘણાં થાણાં ઇંગ્રેજે તાબે કર્યા.

ઇંગ્રેજ.

ઇંગ્રેજે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કમ્પની સ્થાપી (૧૬૦૦). તેને ત્યાંની

રાણી ઇલીઝાબેથે એક સનદ કરી આપી. એ કમ્પનીનાં વહાણુ પહેલાં સુરતમાં આવ્યાં ને તેમની પહેલી વખાર સુરતમાં થઇ (૧૬૧૫). ઇંગ્રેજનો વેપાર ખૂબ વધ્યો. યુરોપી લોક એક બીજાને કનડતા હતા તેમ છતાં ઈંગ્રેજનું જોર વધ્યું, ને તેઓએ એક પછી એક મદ્રાસ, મુંબઇ અને બંગાળામાં કોઠીઓ ઘાલી.

ફ્રેન્ચ.

ઇંગ્રેજની પછી ફ્રેન્ચ આવ્યા ને ફ્રાન્સની પણ ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કમ્પની સ્થપાઇ. તેઓની પહેલી કોઠી સુરતમાં થઈ. એ પ્રજાનો વેપાર સુરતની આબાદાનીથી ખૂબ વધ્યો. એ લોકને ઇંગ્રેજ લોક વચ્ચે વિગ્રહ થયા, તેનું વર્ણન નીચે આપવામાં આવ્યું છે.

કર્ણાટકમાં લડાઈ.

એ પ્રજા માંહો માંહે ખૂબ લડતી અને પોતાનું કામ કાઢી લેતી. હૈદ્રાબાદનો નીઝામ નીઝામુલમુલ્ક મરી ગયો (૧૭૪૮). તેની ગાદીએ તેનો પુત્ર મુજફ્ફર વારસ હતો. પણ જામદારખાનું બીજા પુત્ર નાશીરજંગને હાથ આવ્યાથી તે ગાદીપતી થયો. વળી એજ અરસામાં કર્ણાટકનો નવાબ દોસ્તઅલ્લી ગરણ પામ્યો, ને તેની ગાદીએ અન્વરૂદીન બેઠો.

આ બન્ને ગાદીના નવા હકદાર મુજફ્ફર અને ચંદા સાહેબે ડુપ્લીની મદદ માગી. તેઓએ મળી કર્ણાટકના ખરા નવાબ અન્વરૂદીનને આંબૂરની લઢાઇમાં હરાવ્યો ને માર્યો (૧૭૫૦). નાશીરજંગ અને અન્વરૂદીનના છોકરા મહમદઅલ્લીએ ઈંગ્રેજની મદદ માગી. ડુપ્લીએ ઈંગ્રેજને હરાવ્યા અને દક્ષિણની સૂબેદારી તેને વશ કર્યાથી તે બહુફુલાઇ ગયો. એટલામાં કલાઇવ તેનો અહંકાર તોડનાર અને હિંદુસ્તાનમાં ઈંગ્રેજી પાયો નાંખનાર મદ્રાસમાં પેદા થયો. કલાઇવ એક પચીસ વર્ષનો જુવાન માણસ પ્રથમ વેપાર ખાતામાં હતેણે તો.

પોતાની બદલી લશ્કરી ખાતામાં કરાવી હતી. યુદ્ધકળામાં તે બહુ ચંચળ અને દુપ્લીના જેવો ચતુર, યુકિતવાન અને કપટી હતો. તે ત્રણ દીવસમાં દેવીકોટા જીતવામાં પ્રખ્યાત થયો. એણે એકાએક અર્કાટને ઘેરો ઘાલ્યો (૧૭૫૧). ચંદા સાહેબ નાઠો ને તેણે પોતાના છોકરા રાજાસાહેબને મોકલ્યો. તેને કલાઇવે આર્ની આગળ હરાવ્યો (૧૭૫૧), અને બીજીવાર કાવેરીપાક આગળ હરાવ્યો (૧૭૫૨). એમ ફત્તેહ પામતો એ આગળ ચાલ્યો અને દુપ્લીની હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય સ્થાપવાની ધારણા ઉંધી વાળી. દુપ્લીની ફોજે ત્રિચિનાપલ્લીને ઘેરો ઘાલ્યો (૧૭૫૨), પણ દુપ્લીને લૉરેન્સે હરાવ્યો. દુપ્લીને આખરે સ્વદેશ બોલાવી લીધો. ત્યાં તે દરીદ્ર અવસ્થા ભોગવી મરણ પામ્યો. પછી ફ્રેંચ સરદાર લાલી અને બુશીએ વાંદીવાશને ઘેરો ઘાલ્યો (૧૭૫૯). ત્યાં યુદ્ધ થયું તેમાં ફ્રેંચ હાર્યા ને બુશી પકડાયો. ત્યાર પછી હિંદુસ્તાનમાં ફ્રેંચ સત્તાની સમાપ્તિ થઇ.

બંગાળા.

ત્યાર પછી કલાઇવ બંગાળા જીતવામાં રોકાયો. તે વખતે સુરાજઉદૌલા રાજ્ય કરતો હતો, તેણે તર્કટ કરી ઈંગ્રેજોને હાંકી કાઢવાનો ઇરાદો કર્યો. તેણે કાશીમ બજારના ઇંગ્રેજોને નજીવા કારણથી લૂટ્યા ને, ફૉર્ટવીલીયમ ઉપર ઘેરો ઘાલી ૧૪૬ ઇંગ્રેજોને એક અંધારી કોટડીમાં (બ્લૅકહોલ) પૂર્યા. તેમાંથી બીજે દીવસે સવારે માત્ર ૨૩ માણસ જીવતા નીકળ્યા. પણ કલાઇવને ખબર પડતાંજ તેની સામે ધસી આવીને પ્લાસીના રણમાં તેને મોટી હાની સાથે હરાવ્યો (૧૭૫૭). તેની ગાદી મીરજાફરને આપી પણ તેનાથી બરોબર રાજ્ય ન ચલાવાયાથી મીરકાસમને ગાદી આપી તે મીરકાસમ કડક મિજાજનો તથા માથાનો ફરેલો હતો. પણ તેને ૧૭૬૩ માં ઘેરી-

આના રણમાં હરાવ્યો. મીરકાસમ નાશી અયોધ્યે ગયો ને નવાબ સુજાઉદ્દૌલાને મળ્યો. તે બન્નેએ પાદશાહ શાહઆલમની મદદથી પ ટણા ઉપર હલ્લો કર્યો પણ હાર્યા. ફરીથી તેમને બકસર આગળ મેજર ગનરોએ હરાવ્યા (૧૭૬૪). મીરકાસમ નાશી ગયો ને પાદશાહ તથા નવાબ શરણે આવ્યા. આ વખત મીરજાફરને ફરીથી ગાદીએ બેસા ડયો; પણ તે ૧૭૬૫ માં મરી ગયો તેની ગાદીએ તેનો છોકરો ન ઝીમઉદ્દૌલા બેઠો. પણ તેણે પેન્શન લઇ રાજ્ય વહીવટ અંગ્રેજોને સોંપ્યો.

(૧૨) ગવર્નર, ૧૭૫૮—૧૭૭૪ [૧૬ વર્ષ].

લૉર્ડક્લાઇવ, ૧૭૫૮—૧૭૬૭.

(૧) ચીન્સુરા આગળ વલંદાને હરાવ્યા (૧૭૫૯). (૨) ફ્રેન્ચ સરદાર લાલી તથા બુશીને કુટ સાહેબે વાન્દીવાશ આગળ હરાવ્યા (૧૭૫૯). (૩) બંગાળાની ગાદી ઉપરથી મીરજાફરને ઉઠાડી મીરકાસમને બેસાડયો. (૪) મીરકાસમને ઘેરીઆ આગળ હરાવ્યો. (૧૬૬૩). (૫) અયોધ્યાના નવાબ સુજાઉદ્દૌલા અને મીરકાસમ વગેરેને મનરો સાહેબે પટણા તથા બકસર આગળ હરાવ્યા (૧૭૬૧ તથા ૧૭૬૪). કલાઇવ શૂરવીર, લડવૈયો અને ચતુર હતો, પણ ઘણો દગાખોર હતો.

(૨) હૅરીવેરેલ્સ્ટ, ૧૭૬૭—૧૭૬૯.

(૧) પહેલો મ્હૈસુર વિગ્રહ, અંગ્રેજ અને હૈદર વચ્ચે (૧૭૬૭ થી ૧૭૬૯). એમાં અંબૂર, ત્રિનોમાલી અને ચંગામની લઢાઇઓ થઇ (૧૭૬૭).

(૩) જૉનકાર્ટીઅર, ૧૭૬૯—૧૭૭૨.

(૧) મદ્રાસનું તહનામું (૧૭૬૯).

(૪) વૉરન હેસ્ટીંગ્સ, ૧૭૭૨–૧૭૭૪.

(૧) રોહીલાજોડે યુદ્ધ [૧૭૭૪]· [૨] રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ (૧૭૭૪). જેની રૂઇએ તે પ્રથમ ગવર્નર જનરલ થયો·

[૧૩] ગવર્નર જનરલ, ૧૭૭૪–૧૮૫૮ (૮૪ વર્ષ).

(૧) વૉરન હેસ્ટીંગ્સ, ૧૭૭૪—૧૭૮૫.

(૧) પહેલો મરેઠી વિગ્રહ (૧૭૭૫થી૧૭૮૨). (૨) કલકત્તાના બ્રાહ્મણ નંદકુમારને ફાંસીદીધી (૧૭૭૬). (૩) મ્હૈસુરનો બીજો વિગ્રહ, ઇંગ્રેજ અને હૈદર તથા એના છોકરા ટીપુવચ્ચે (૧૭૮૦ થી ૧૭૮૪) એમાં પોલીલોરચિલાંબ્રમ, પોર્ટોનોવો, પોલીલૂરબીજી, શોલિંગર અને પનિઆનીની લડાઇઓ થઇ· (૪) હૈદરનું મરણ (૧૭૮૨). [૫] કાશીના રાજા ચૈયતસીંગ અને અયોધ્યાની બે મો પાસેથી જોર જુલમથી નાણાં કઢાવ્યાં [૧૭૮૧—૧૭૮૨) (૬) ફૉકસનુ બીલ (૧૭૮૩). (૭) પીટનું બીલ (૧૭૮૪). (૮) માંગલોરનું તહનામું (૧૭૮૪).

(૨) સરજૉન મૅકફર્સન ૧૯૮૫—૧૭૮૬ [એકટીંગ].

(૩) લૉર્ડકાર્નવૉલીસ, ૧૭૮૬-૧૭૯૩.

(૧) સરકારપ્રાંત ઇંગ્રેજને નીઝામે આપ્યો (૧૭૮૮). (૨) ગાનડા, કુર્ગ અને મલબારપર ટીપુની ચઢાઇ (૧૭૮૮). (૩) ત્રાવણકોર ઉપર ટીપુનો હલ્લો (૧૭૮૯)· (૪) બીજો મ્હેસુર વિગ્રહ· ઇંગ્રેજ અને ટીપુની વચ્ચે (૧૭૯૦થી૧૭૯૨). એમાં અરિકેરાની લડાઇ

थइ. (५) बंगाळानी स्थाइजमाबंदी (१७९३).

(४) सरजॉनशोर, (लॉर्डटेनमाउथ) १७९३–१७९८.

(१) कुर्दलानी लढाइ (१७९५). (२) अयोध्यानो मामलो अने चेरीनुं खुन (१७९८).

(५) सरऍल्युर्डकलार्क, १७९८–१७९८ [ऍक्टींग].

(६) लॉर्डवेलेस्ली (मॉर्नींग्टन), १७९८–१८०५.

[१] म्हेसुरनो चोथो विग्रह, इंग्रेज अने टीपु वच्चे [१७९९]. एमां सदाशिर, मालवेल्ली अने श्रीरंगपट्टणनी लढाइओ थइ. छेल्लीमां टीपु रणमां पड्यो. [२] सुरत लीधुं [१८००]. [३] वसाइनुं तहनामुं, बाजीराव पेश्वा अने इंग्रेज वच्चे तेथी इंग्रेजने सुरत अने मुंबाइनी आजुबाजुनां गामो मळ्यां (१८०२) (४) बीजो मराठी विग्रह (१८०३). (५) सीरजीअंजे गामनो करार, इंग्रेज अने सिंधीआ वच्चे (१८०३). (६) त्रीजो मरेठी विग्रह (१८०४). (७) भरतपुरनो घेरो (१८०४).

(७) लॉर्ड कॉर्नवॉलीस बीजीवार), १८०५–१८०५.

(८) सरजॅार्जबार्लो, १८०५–१८०६. (ऍकटींग).

(१) वेलोरनुं बंड (१८०६).

(९) लॉर्डमीन्टो, १८०६–१८१३.

(१) फ्रेंच संस्थान मोरीश्यस, बुर्बोन वगेरे जीती लीधां १८०९) (२) शीख राजा रणजीतसींग जोडे करार (१८०९).

(१०) लार्डहेस्टींग्स (मॉयरा), १८१३–१८२३.

(१) नेपाळना गुर्खा लोक जोडे युद्ध अने संधी (१८१४ थी १८१६). एमां मलुन, मकवानपुर अने हरीहरपुरनी लढाइओ

થઇ. (૨) ગંગાધરશાસ્ત્રીનું ખુન (૧૮૧૬). (૩) પીંઢારી વિગ્રહ, ઇંગ્રેજ અને પીંઢારી સરદાર અમીરખાન, ચીતુ અને કરીમખાન વચ્ચે (૧૮૧૭). (૪) ચોથો મરેઠી વિગ્રહ (૧૮૧૭ થી ૧૮૧૮ પેશ્વાને પેન્શન આપી તેનો મુલક ખાલસા કર્યો. (૫) મંદેસરનો કરાર, ઇંગ્રેજ અને હોલ્કર વચ્ચે (૧૮૧૯). [૬] સીંગાપુર મળ્યું (૧૮૧૯).

(૧૧) **જૉન ઍડમ**, ૧૮૨૩–૧૮૨૩ (ઍક્ટીંગ).

(૧૨) **લૉર્ડઆમ્હર્સ્ટ**, ૧૮૨૩–૧૮૨૮.

(૧) પહેલો બ્રહ્મી વિગ્રહ, ઇંગ્રેજ અને બ્રહ્મી લોક વચ્ચે (૧૮૨૪–૧૮૨૬). એમાં રંગુન, પ્રોમ અને પગામની લઢાઇઓ થઇ. (૨) આસામને તીનાસરીમ પ્રાંત મળ્યા (૧૮૨૬). (૩) ભરતપુર જીત્યું (૧૮૨૭).

(૧૩) **લૉર્ડવીલીયમબેન્ટીંક**, ૧૮૨૮–૧૮૩૫.

(૧) કુર્ગપ્રાંત ખાલસા કર્યો (૧૮૨૮). (૨) સતી થવાનો ચાલ બંધ પાડયો (૧૮૨૯). (૩) ઠગી લોકનો નાશ કર્યો (૧૮૩૦). (૪) કમ્પનીને ફરી સનદ આપી (૧૮૩૪). (૫) ઇંગ્રેજી નીશાળો સ્થાપી. આગબોટો શરૂ થઇ ને યુરોપખંડનો ટુંકો રસ્તો નીકળ્યો (૧૮૩૪).

(૧૪) **સરચાર્લ્સમેટકાફ**, ૧૮૩૫–૧૮૩૬ (ઍક્ટીંગ).

(૧) છાપખાનાને છૂટ આપી [૧૮૩૫].

(૧૫) **લૉર્ડઑકલૅન્ડ**, ૧૮૩૬–૧૮૪૨.

(૧) અયોધ્યાની ગાદીને માટે બંડ (૧૮૩૭). (૨) સતારાના રાજાનો રાજ્યદ્રોહ (૧૮૩૯). [૩] અફઘાન વિગ્રહ, ઇંગ્રેજ અને અફઘાન વચ્ચે (૧૮૩૯ થી ૧૮૪૨). એમાં પરવાન અને કંદહારની લઢાઇઓ થઇ. શાહ સુજાને કંદહારમાં ગાદીએ બેસાર્યો

[૧૮૩૯]. [૫] ચીન જોડે યુદ્ધ [૧૮૪૦ થી ૧૮૪૨]. (૬) હૉંગ કૉંગ બેટ મળ્યો [૧૮૪૨].

(૧૬) લૉર્ડઍલનબરો, ૧૮૪૨–૧૮૪૪.

(૧) અફઘાનીસ્તાન છોડી દીધું (૧૮૪૨). (૨) સિંધ જોડે વિગ્રહ ને તેનું ખાલસા થવું (૧૮૪૩). એમાં મિયાની અને હૈદ્રાબાદની લઢાઇઓ થઇ. (૩) સિંધીઆ જોડે વિગ્રહ (૧૮૪૩). એમાં મહારાજપુરને, પનીઆરની લઢાઇઓ થઇ.

(૧૭) લૉર્ડ હાર્ડીંગ, ૧૮૪૪–૧૮૪૮.

(૧) પહેલો શીખ વિગ્રહ (૧૮૪૫–૧૮૪૬). એમાં મુડકી, ફીરોજપુર, બદ્દિવાલ, અલીવાલ, અને સોબ્રાનની લઢાઇઓ થઇ. (૨) દીકરીઓને દુધ પાતી કરવાનો ચાલ અટકાવ્યો, અને ઓઢીઆના જંગલી લોકમાં નરમેધ કરવાનો ધારો હતો તે બંધ પાડયો (૧૮૪૬).

(૧૮) લૉર્ડ ડલ્હાઉસી, ૧૮૪૮–૧૮૫૬.

(૧) બીજો શીખ વિગ્રહને પંજાબ ખાલસા થયું (૧૮૪૮–૧૮૪૯). તેમાં ચિલિઅનવાલા, કિનીરી, સદુસેન અને ગૂજરાતની લઢાઇઓ થઇ. (૨) સતારાનુ રાજ્ય ખાલસા કર્યુ (૧૮૪૯). (૩) બીજો બ્રહ્મી વિગ્રહ (૧૮૫૨). એમાં રંગુન અને પેગુની લઢાઇઓ થઇ, અને રંગુન, પેગુ અને પ્રોમ મળ્યાં. (૪) ઇંગ્રેજે કરોલી, જહાંસી અને નાગપુરના રાજ્ય ખાલસા કર્યા (૧૮૫૩). (૫) નીઝામને ત્યાં રહેતા ઇંગ્રેજી લશ્કરના ખરચ પેટે વરાડ પ્રાંત મળ્યો (૧૮૫૩). (૬) અયોધ્યાનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું (૧૮૫૬). (૭) રેલવે બાંધી તથા ટપાલ ખાતામાં સુધારો કર્યો, ને તાર ચાલુ થયો.

(૧૯) લૉર્ડ કૅનીંગ, ૧૮૫૬–૧૮૫૮.

(૧) સીપાઇ લોકોનો બળવો (૧૮૫૭). (૨) ઇરાનને ચીનપર

સ્વારીમો [૧૮૫૭]. [૩] મહારાણી વિકટોરીઆનો ઢંઢેરો [૧૮૫૮].

(૧૪) વાઇસરૉય, ૧૮૫૮–૧૮૯૪.

(૧) લૉર્ડ કૅનીંગ, ૧૮૫૮–૧૮૬૨.

રાજ્યમાં સુધારા.

(૨) લૉર્ડ એલ્જીન, ૧૮૬૨–૧૮૬૩ (નવેંબર).

(૧) વાહાબી લોકોનું બંડ સમાવ્યું (૧૮૬૨). (૨) રૂના વેપારને ઉત્તેજન આપ્યું (૧૮૬૨–૧૮૬૩).

[૩] સરજૉન લૉરેન્સ, ૧૮૬૪–૧૮૬૯.

[૧] ભૂતાન જોડે વિગ્રહ [૧૮૬૪]. [૨] ઓઢીઆને બુદેલખંડમાં દુકાળ [૧૮૬૬ ને ૬૮]. [૩] કાઠીયાવાડમાં વાઘેર લોકનું બંડ સમાવ્યું. [૪] અફઘાનીસ્તાનમાં શેરઅલી ગાદીએ આવ્યો.

(૪) લૉર્ડમેયો, ૧૮૬૯–૧૮૭૨.

(૧) અંબાલાનો દરબાર (૧૮૬૯), (૨) ડયુક ઑફ એડીનબરો હિંદુસ્તાનમાં પધાર્યા (૧૮૬૯). [૩] મીઠા ઉપર જકાત વધારી. (૪) આન્દામાન ટાપુમાં અફઘાન કેદીએ તેને મારી નાંખ્યો (૧૮૭૨).

(૫) લૉર્ડનૉર્થબ્રુક, ૧૮૭૨—૧૮૭૬,

[૧] બંગાળામાં દુકાળ પડયો (૧૮૭૪). (૨) વડોદરાના મલ્હારરાવ ગાયકવાડને પદભ્રષ્ટ કરી મદ્રાસમાં કેદકરયો [૧૮૭૫]. [૩] પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા [૧૮૭૫].

[૬] લૉર્ડલીટન, ૧૮૭૬—૧૮૮૦.

(૧) મહારાણી વિકટોરીઆએ કૈસરેહિંદ પદધારણ કર્યું [૧૮૭૭] મદ્રાસમાં દુકાળ [૧૮૭૭] [૩] બીજો ને ત્રીજો અફઘાન વિગ્રહ [૧૮૭૮—૧૮૮૦]. (૪) લાયસેન્સ ટૅક્સ નાંખ્યો (૧૮૭૮).

(૭) લૉર્ડ રીપન, ૧૮૮૦–૧૮૮૪.

(૧) અફઘાન વિગ્રહનો અંત આણ્યો ને અબદુલ રહેમાનને ગાદી આપી (૧૮૮૧). (૨) ઇલ્બર્ટ બીલ મંજુર થયું (૧૮૮૩). (૩) સુવેઝની નહેર માટે મીસરમાં ભારે લઢાઈ. (૪) છાપખાનાને પૂર્ણ છૂટ આપી તથા દેશીઓને સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો હક આપ્યો અને હિંદુસ્તાનને લાભકારક બીજાં કેટલાંક કામો કર્યાં.

(૮) લૉર્ડ ડફરીન, ૧૮૮૪–૧૮૮૮.

(૧) ત્રીજો બ્રહ્મી વિગ્રહ. રાજા થીબોને કેદ કર્યો ને શુધ્ધ બ્રહ્મદેશ ખાલસા કર્યો (૧૮૮૫). (૨) રાવળપીંડીનો દરબાર ભરી અફઘાન અમીરને બારલાખ રૂપીઆનું સાલીઆણું (વર્ષાસન] બાંધી આપ્યું (૧૮૮૫). (૩) ગ્વાલિઅરનો કિલ્લો સિંધીઆને પાછો સોંપ્યો (૧૮૮૬). (૪) સીક્કીમ ઉપર તથા કાળાપર્વત આગળ રહેનારાઓ કે ઉપર ચઢાઈ (૧૮૮૮).

લૉર્ડ લૅન્સડાઉન, ૧૮૮૮–૧૮૯૪.

(૧) કાસ્મીરના રાજાને પદભ્રષ્ટ કરયો. (૧૮૮૯). પણ આખરે રાજ્ય પાછું સોંપ્યું (૧૮૯૧). (૨) પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સના મોટા પુત્ર પ્રિન્સ આલ્બર્ટ વિક્ટરની હિંદમાં પધરામણી (૧૮૮૯). (૩) રૂશીઆના ઝારનો શાહજાદો પ્રિન્સ નીકલસન ભરતખંડમાં આવ્યો (૧૮૯૦). (૪) રાઉલટનું બીલ પસાર થયું (૧૮૯૧). (૫) મણીપુરના રાજાને હરાવી મણીપુર ખાલસા કર્યું, ને તે રાજાને દેશનીકાલ કરી સેનાપતીને ફાંસી દીધો (૧૮૯૧). (૬) પ્રભાસપાટણ તથા મુંબઇમાં મુસલમાનો તથા હિંદુઓ વચ્ચે મોટો ઝઘડો (૧૮૯૩).

(૧૦) લૉર્ડ એલ્જીન, ૧૮૯૪ ના જાનેવારીમાસથી.

હિંદુસ્તાનમાં થએલી લઢાઇઓ.

	સાલ.	લઢાઇનું નામ.	કોનીકોની વચ્ચે.	પરિણામ.
૧	ઇ.સ.પૂ.૫૦૦૦	કુરૂક્ષેત્ર(પાણીપત૧)	પાંડવઅનેકૌરવ.	કૌરવ હાર્યા.
૨	ઇ.સ.પૂ. ૩૨૭	જેલમ	સીકંદર તથા પૌરસ.	પૌરસ હાર્યા.
	ઇ.સ.૧૦૨૪	સોમનાથ	મહમદગીઝનવીને ગૂજરાતનો રાજા ભીમ.	ભીમની હાર.
૪	૧૧૯૧	સ્થાનેશ્વર	મહમદ ઘોરીને પૃથુરાય.	મહમદ હાર્યા.
૫	૧૧૯૩	પાણીપત (૨)	મહમદઘોરીને પૃથુરાય.	પૃથુરાય હાર્યા.
૬	૧૨૯૩	ઇલોચપુર	મુસલમાનોને હિંદુ.	હિંદુ હાર્યા.
૭	૧૫૨૬	પાણીપત (૩)	બાબર ને ઇબ્રાહીમ.	ઇબ્રાહીમ હાર્યા.
૮	૧૫૨૭	ફતેહપુરસીકરી	બાબર ને મેવાડનો રાણો સંગ.	સંગ હાર્યો.
૯	૧૫૪૦	કનોજ	હુમાયુને શીરશાહ.	હુમાયુ હાર્યા.
૧૦	૧૫૫૬	પાણીપત [૪]	હેમુને બહેરામ.	પઠાણુફોજહારી.
૧૧	૧૬૫૭	કાશી	દારા ને સુજા.	સુજા હાર્યા.
૧૨	૧૬૫૭	આગ્રા	ઔરંગજેબ ને દારા.	દારા હાર્યો.
૧૩	૧૬૫૭	ઉજ્જન	મુરાદઔરંગજેબને જસવતસીંગ.	જસવતસીંગ હાર્યો.
૧૪	૧૭૧૩	આગ્રા	જહાંદારનેફરૂખશીર.	જહાંદારશાહહાર્યા.
૧૫	૧૭૨૦	શાહપુર	સૈયદઅબદુલ્લાનેનીઝામ.	સૈયદોની હાર.
૧૬	૧૭૩૪	ડભોઇ	બાજીરાવપેશ્વાને ત્રિંબકરાવ ડાભાડે.	ડાભાડે હાર્યો
૧૭	૧૭૩૮	કર્નાલ	નાદીરશાહ ને મુગલાઇ ફોજ.	મુગલાઇ ફોજ. હારી.

૧૮	૧૭૪૧	આંબૂર [૧]	મરેઠાનેનવાબદોસ્તઅલ્લી.	નવાબ હાર્યો.
૧૯	૧૭૪૬	મદ્રાસ	ફ્રેંચને કર્ણાટકનાનવાબ.	નવાબની હાર.
૨૦	૧૭૪૮	સરહિંદ	મુગલોને અહમદશાહ અબદલ્લી.	અબદલ્લી હાર્યો.
૨૧	૧૭૫૦	ત્રિચિનાપલ્લી	મુજફ્ફરજંગનેનાશીરજંગ.	મુજફ્ફરહાર્યો.
૨૨	૧૭૫૦	આંબૂર [૨]	ડુપ્લીને અનવરૂદીન.	અનવરૂદીનહાર્યો.
૨૩	૧૭૫૧	આર્કાટ	કલાઇવ ને રાજાસાહેબ.	રાજાસાહેબહાર્યો.
૨૪	૧૭૫૨	કાવેરીપાક	કલાઈવ તથા રાજાસાહેબ અને ફ્રેંચ.	રાજાસાહેબ તથા ફ્રેંચ હાર્યા.
૨૫	૧૭૫૨	બાહૂર	મેજરલૉરેન્સનેફ્રેંચ.	ફ્રેંચ હાર્યા.
૨૬	૧૭૫૭	પ્લાસી	કલાઇવનેસુરાજ-ઉ-દૌલા.	સુરાજ-ઉ-દૌલા હાર્યો.
૨૭	૧૭૫૯	વાંદીવાશ	ઇ.કુટ તથા લાલીઅનેબુશી.	ફ્રેંચ હાર્યા.
૨૮	૧૭૫૯	ચીન્સુરા	ઇંગ્રેજ ને વલંદા.	વલંદા હાર્યા.
૨૯	૧૭૬૦	ઉદગીર	મરેઠા ને મુગલો.	મુગલોનીફોજહારી
૩૦	૧૭૬૦	પટણા	ઇંગ્રેજને મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાર્યો.
૩૧	૧૭૬૧	પાણીપત [૫]	દુરાની અને મરેઠી લશ્કર.	મરેઠા હાર્યા.
૩૨	૧૭૬૧	પટણા [૨]	ઇંગ્રેજ અને મીરકાસમ, સુજા-ઉ-દૌલાનેશાહઆલમ.	મીરકાસમ,સુજા-ઉ-દૌલાને શાહઆલમ હાર્યા.
૩૩	૧૭૬૩	ઘેરીઆ	ઇંગ્રેજને મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાર્યો.
૩૪	૧૭૬૪	બકસર	મનરોને સુજા-ઉ-દૌલા.	સુજા-ઉ-દૌલાહાર્યો.
૩૫	૧૭૬૪	કાલ્પી	ઇંગ્રેજ અને સુજા-ઉ-દૌલાને મરેઠા.	સુજા-ઉ-દૌલાતથા મરેઠા હાર્યા.

૩૬	૧૭૬૭	અંબૂર [૩]	કર્નલ સ્મિથને હૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૩૭	૧૭૬૭	ત્રિનોમાલી	કર્નલસ્મિથ અને નીઝામ ને હૈદર.	નીઝામ તથા હૈદર હાર્યો.
૩૮	૧૭૬૭	ચંગામ	ઇંગ્રેજ નેહૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૩૯	૧૭૭૨	ચેરકુલી	હૈદર ને પેશ્વા.	હૈદર હાર્યો.
૪૦	૧૭૮૦	પોલીલોર	કર્નલબેલીને હૈદર.	ઇંગ્રેજહાર્યાનેબેલી પકડાયો.
૪૧	૧૭૮૧	ચિલાંબ્રમ	હૈદરનેસરઇ-કૂટ.	સરઇ.કૂટહાર્યો.
૪૨	૧૭૮૧	પોર્ટોનોવો	કૂટ ને હૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૪૩	૧૭૮૧	પોલીલોર [૨]	કૂટ ને હૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૪૪	૧૭૮૧	શોલિંગર	કૂટ ને હૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૪૫	૧૭૮૨	પનિઆની	ઇંગ્રેજને હૈદર.	હૈદર હાર્યો.
૪૬	૧૭૯૧	અરિકેરા	ટીપુનેલૉર્ડકૉર્નવાલીસ.	ટીપુ હાર્યો.
૪૭	૧૭૯૨	અજમેર	સિંધીઆને હોલ્કર.	હોલ્કર હાર્યો.
૪૮	૧૭૯૫	કુર્દલા	મરેઠાને નીઝામ.	નીઝામ હાર્યો
૪૯	૧૭૯૯	માલવેલી	ઇંગ્રેજને ટીપુ.	ટીપુ હાર્યો.
૫૦	૧૭૯૯	સદાશિર	ઇંગ્રેજને ટીપુ.	ટીપુ હાર્યો.
૫૧	૧૭૯૯	શ્રીરંગપટ્ટણ	ઇંગ્રેજને ટીપુ.	ટીપુહાર્યો ને રણમાં પડયો.
૫૨	૧૮૦૧	ઇંદોર	સિંધીઆને જસવંતરાવ હોલ્કર.	જસવંતરાવહાર્યો.
૫૩	૧૮૦૧	પુના	જસવંતરાવઅનેપેશ્વા ને સિંધીઆ.	પેશ્વાને સિંધીઆ હાર્યા.
૫૪	૧૮૦૧	ઉજ્જન	જસવંતરાવનેસિંધીઆ.	સિંધીઆ હાર્યો.
૫૫	૧૮૦૩	અસાઇ	જનરલવેલેસલી અને દોલતરાવનેરાઘોજી.	દોલતરાવનેરાઘોજીહારયા.

૫૬	૧૮૦૩	દિલ્હી	જનરલલેકનેસિંધીઆ.	સિંધીઆહાર્યો.
૫૭	૧૮૦૩	લાસવારી	જનરલલેકનેસિંધીઆ.	સિંધીઆહાર્યો
૫૮	૧૮૦૩	આગ્રા	જનરલલેકનેમરેઠા.	મરેઠા હાર્યા.
૫૯	૧૮૦૪	દીગ	મેજર માનસન અને જસવંતરાવ હોલ્કર.	જસવંતરાવહોલ્કર હાર્યો.
૬૦	૧૮૦૪	ફરકાબાદ	લૉર્ડલેકને હોલ્કર.	હોલ્કર હાર્યો.
૬૧	૧૮૦૪	ભરતપુરનો ઘેરો (૧)	ઇંગ્રેજેશહેર ઘેર્યું.	જીતાયું નહિ.
૬૨	૧૮૧૭	ખડકી	ઇંગ્રેજનેબાજીરાવ પેશ્વા.	બાજીરાવહાર્યો
૬૩	૧૮૧૭	કોરેગામ	ઇંગ્રેજને મરેઠા.	મરેઠા હાર્યા.
૬૪	૧૮૧૭	નાગપુર	ઇંગ્રેજને મરેઠા.	મરેઠાહાર્યા.
૬૫	૧૮૧૭	મહીદપુર	સરજે હિસ્લોપ માલ્ક મને હોલ્કર.	હોલ્કર હાર્યો.
૬૬	૧૮૧૭	જબલપુર	ઇંગ્રેજને મરેઠા.	મરેઠા હાર્યા
૬૭	૧૮૧૮	આસટી	ઇંગ્રેજને ગોખલે	ગોખલેહાર્યો.
૬૮	૧૮૨૭	ભરતપુરનો ઘેરો [૨]	શહેર ઘેર્યું.	ઇંગ્રેજની ફતેહ.
૬૯	૧૮૪૨	કંદહાર	જનરલનૉટનેઅફઘાન.	અફઘાનહાર્યા.
૭૦	૧૮૪૩	મિયાની	લૉર્ડનેપીઆરને સિંધના અમીર.	સિંધનાઅમીર હાર્યા.
૭૧	૧૮૪૩	હૈદ્રાબાદ	લૉર્ડનેપીઆરને સિંધના અમીર.	સિંધના અમીર. હાર્યા.
૭૨	૧૮૪૩	મહારાજપુર	લૉર્ડગૉફને સિંધીઆ.	સિંધીઆહાર્યા.
૭૩	૧૮૪૩	પનીઆર	જનરલગ્રેનસિંધીઆ.	સિંધીઆહાર્યો.
૭૪	૧૮૪૫	મુડકી	ગૉફને શીખ.	શીખ હાર્યા.
૭૫	૧૮૪૫	ફીરોજપુર	ઇંગ્રેજનેશીખ.	શીખહાર્યા.

૭૬	૧૮૪૫ બદ્દિવાલ	ઇંગ્રેજનેશીખ.	ઇંગ્રેજને હાની પહોંચી.
૭૭	૧૮૪૬ અલીવાલ	સ્મિથનેશીખ.	શીખહાર્યા.
૭૮	૧૮૪૬ સોબ્રોન	સ્મિથ સરહ્યુ ગૉફને શીખ.	શીખ હાર્યા.
૭૯	૧૮૪૯ રામનગર	લૉર્ડગૉફનેશેરસીંગ ને ચતુરસીંગ.	શેરસીંગનેચતુ સીંગહાર્યા.
૮૦	૧૮૪૯ ચિલ્લિઆનવાલા	લૉર્ડગૅફનેશેરસીંગ.	શેરસીંગહાર્યા.
૮૧	૧૮૪૯ ક્રિીરી	ઇગ્રેજનેશીખ.	શીખહાર્યા.
૮૨	૧૮૪૯ સદુસેન	ઇંગ્રેજનેશીખ.	શીખહાર્યા.
૮૩	૧૮૪૯ ગૂજરાત	લૉર્ડગૉફનેશીખ.	શીખહાર્યા.
૮૪	૧૮૫૨ રંગુન	ઇગ્રેજનેબ્રહ્મીઓ.	બ્રહ્મીઓહાર્યા
૮૫	૧૮૫૨ પેગુ	ઇંગ્રેજનેબ્રહ્મીઓ.	બ્રહ્મીઓહાર્યા.
૮૬	૧૮૫૭ ઇગ્રેજીબંગાળીફોજનોબળવો.		બીજેવર્ષેઇંગ્રેજની ફતેહ.

વંશાવળીઓ.

(૧) ગીઝનીવંશ—૯૬૨—૧૧૮૬=૨૨૪

નામ.	સાલ.	વર્ષ.
૧ અલપ્તગીન	૯૬૨—૯૭૭	૧૫
૨ સબક્તગીન	૯૭૭—૯૯૭	૨૦
૩ સુલતાન મહમદ	૯૯૭-૧૦૩૦	૩૩
૪ મસાઉદ (૧ લો)	૧૦૩૦-૧૦૪૦	૧૦
૫ મોદુદ	૧૦૪૦-૧૦૪૫	૫
૬ અબદુલ હુસેન	૧૦૪૯-૧૦૫૧	૨
૭ અબદુલ રસીદ	૧૦૫૧-૧૦૫૧	૦

૮ ફેરોખઝાન	૧૦૫૧–૧૦૫૮	૭
૯ ઇબ્રાહીમ	૧૦૫૮–૧૦૮૯	૩૧
૧૦ મસાઉદ (૨ જો)	૧૦૮૯–૧૧૧૪	૨૫
૧૧ અરસલાન	૧૧૧૪–૧૧૧૮	૪
૧૨ બહેરામ	૧૧૧૮–૧૧૫૨	૩૪
૧૩ ખુશરૂ	૧૧૫૨–૧૧૫૯	૭
૧૪ ખુશરૂ મલેક	૧૧૫૯–૧૧૮૬	૨૭

(૨) ઘોરીવંશ—૧૧૫૨—૧૨૧૨=૬૦

૧ અલાઉદ્દીન(જહાંસોજ)	૧૧૫૨–૧૧૫૬	૪
૨ સૈફુદ્દીન	૧૧૫૬–૧૧૫૭	૧
૩ ગ્યાસુદ્દીન	૧૧૫૭–૧૨૦૨	૪૫
૪ શાહબુદ્દીન	૧૨૦૨–૧૨૦૬	૪
૫ મહમદ	૧૨૦૬–૧૨૧૨	૬

(૩) ગુલામવંશ—૧૨૦૬—૧૨૯૦=૮૪

૧ કુતબુદ્દીન	૧૨૦૬–૧૨૧૦	૪
૨ આરામ	૧૨૧૦–૧૨૧૧	૧
૩ અલ્તમશ	૧૨૧૧–૧૨૩૬	૨૫
૪ રૂકનુદ્દીન	૧૨૩૬–૧૨૩૬	૦
૫ રજીઆબેગમ	૧૨૩૬–૧૨૩૯	૩
૬ બહેરામ	૧૨૩૯–૧૨૪૧	૨
૭ અલાઉદ્દીન(મસુદ)	૧૨૪૧–૧૨૪૬	૫
૮ નાસરૂદ્દીન	૧૨૪૬–૧૨૬૫	૧૯
૯ ગ્યાસુદ્દીન બુલબન	૧૨૬૫–૧૨૮૭	૨૨
૧૦ કૈકુબાદ	૧૨૮૭–૧૨૯૦	૩

(૪) ખીલજીવંશ—૧૨૯૦—૧૩૨૦=૩૦

૧ જલાલુદીન	૧૨૯૦-૧૨૯૫	૫
૨ અલાઉદ્દીન (ખુની)	૧૨૯૫-૧૩૧૫	૨૦
૩ ઉમર	૧૩૧૫-૧૩૧૬	૧
૪ મુબારક	૧૩૧૬-૧૩૨૦	૪
૫ ખુશરૂખાં	૧૩૨૦-૧૩૨૦	૦

(૫) તધલખવંશ—૧૩૨૦—૧૪૧૪=૯૪

૧ ગ્યાસુદીન(૧ લો)	૧૩૨૦-૧૩૨૫	૫
૨ મહમદ (ગાંડો)	૧૩૨૫-૧૩૫૧	૨૬
૩ ફીરોજશાહ	૧૩૫૧-૧૩૮૮	૩૭
૪ ગ્યાસુદીન (૨જો)	૧૩૮૮-૧૩૮૯	૧
૫ અબુબકર	૧૩૮૯-૧૩૮૯	૦
૬ નાસરૂદીન	૧૩૮૯-૧૩૯૨	૩
૭ સીકંદર	૧૩૯૨-૧૩૯૨	૦
૮ મહમદ (૨ જો)	૧૩૯૨-૧૪૧૨	૨૦
૯ બાલસરદાર(દોલતખાન)	૧૪૧૨-૧૪૧૪	૨

(૬) સૈયદવંશ—૧૪૧૪—૧૪૫૦=૩૬

૧ ખીજરખાં	૧૪૧૪-૧૪૨૧	૭
૨ મુબારક	૧૪૨૧-૧૪૩૩	૧૨
૩ મહમદ	૧૪૩૩-૧૪૪૩	૧૦
૪ આલમ (અલાઉદીન)	૧૪૪૩-૧૪૫૦	૭

(૭) લોદીવંશ—૧૪૫૦—૧૫૨૬=૭૬

૧ બહીલોલ	૧૪૫૦-૧૪૮૮	૩૮

૨ સીકંદર	૧૪૮૮-૧૫૧૭	૨૯
૩ ઇબ્રાહીમ	૧૫૧૭-૧૫૨૬	૯

[૮] શુરવંશ—૧૫૪૦—૧૫૫૬=૧૬

૧ શીરેશાહ	૧૫૪૦-૧૫૪૫	૫
૨ સલીમશાહ	૧૫૪૫-૧૫૫૩	૮
૩ અદીલશાહ	૧૫૫૩-૧૫૫૬	૩

(૯) મુગલવંશ—૧૫૨૬—૧૮૫૭=૩૩૧

૧ બાબર	૧૫૨૬-૧૫૩૦	૪
૨ હુમાયુ	૧૫૩૦-૧૫૫૬	૨૬
૩ અકબર	૧૫૫૬-૧૬૦૫	૪૯
૪ જહાંગીર	૧૬૦૫-૧૬૨૭	૨૨
૫ શાહજહાં	૧૬૨૭-૧૬૫૮	૩૧
૬ ઔરંગજેબ(આલમગીર૧લો)	૧૬૫૮-૧૭૦૭	૪૯
૭ બહાદુરશાહ	૧૭૦૭-૧૭૧૨	૫
૮ જહાંદારશાહ	૧૭૧૨-૧૭૧૩	૧
૯ ફરૂખશીર	૧૭૧૩-૧૭૧૯	૬
૧૦ રફીઉદૌલા	૧૭૧૯-૧૭૧૯	૦
૧૧ રફીઉદરજાત	૧૭૧૯-૧૭૧૯	૦
૧૨ મહમદશાહ	૧૭૧૯-૧૭૪૮	૨૯
૧૩ અહમદશાહ	૧૭૪૮-૧૭૫૪	૬
૧૪ આલમગીર (૨જો)	૧૭૫૪-૧૭૫૯	૫
૧૫ શાહઆલમ(૨જો)	૧૭૫૯-૧૮૦૬	૪૭
૧૬ અકબર (૨જો)	૧૮૦૬-૧૮૩૭	૩૧
૧૭ મહમદ બહાદુરશાહ	૧૮૩૭-૧૮૫૭	૨૦

[૧૦] મરેઠીવંશ—૧૬૬૪—૧૮૪૮=૧૮૪

૧ શીવાજી	૧૬૬૪–૧૬૮૦	૧૬
૨ શંભાજી	૧૬૮૦–૧૬૮૯	૯
૩ રાજારામ	૧૬૮૯–૧૭૦૦	૧૧
૪ શીવાજી (૨જો)	૧૭૦૦–૧૭૦૮	૮
૫ શાહુ (૧લો)	૧૭૦૮–૧૭૪૮	૪૦
૬ રામરાજા	૧૭૪૮–૧૭૭૭	૨૯
૭ શાહુ (૨ જો)	૧૭૭૭–૧૮૧૮	૪૧
૮ પ્રતાપસીંહ(બાલાસાહેબ)	૧૮૧૮–૧૮૪૦	૨૨
૯ શાહજી(આપાસાહેબ)	૧૮૪૦–૧૮૪૮	૮

(૧૧) પેશ્વાવંશ—૧૭૧૪—૧૮૧૮=૧૦૪

૧ બાલાજીવિશ્વનાથ	૧૭૧૪–૧૭૨૦	૬
૨ બાજીરાવ બલ્લાલ	૧૭૨૦–૧૭૪૦	૨૦
૩ બાલાજી (૨ જો)	૧૭૪૦–૧૭૬૧	૨૧
૪ માધવરાવ	૧૭૬૧–૧૭૭૨	૧૧
૫ નારાયણરાવ	૧૭૭૨–૧૭૭૪	૨
૬ સવાઇમાધવરાવ	૧૭૭૪–૧૭૯૫	૨૧
૭ બાજીરાવ (૨ જો)	૧૭૯૫–૧૮૧૮	૨૩

[૧૨] ગવર્નર—૧૭૫૮–૧૭૭૪=૧૬

૧ લૅાર્ડક્લાઇવ	૧૭૫૮–૧૭૬૭	૯
૨ હૅરીવેરેલ્સ્ટ	૧૭૬૭–૧૭૬૯	૨
૩ જૅાનકાર્ટીયર	૧૭૬૯–૧૭૭૨	૩
૪ વૅારનહેસ્ટીંગ્સ.	૧૭૭૨–૧૭૭૪	૨

(૧૩) ગવર્નરજનરલ—૧૭૭૪—૧૮૫૮=૮૪

૧ વૅારનહેસ્ટીંગ્સ	૧૭૭૪–૧૭૮૫	૧૧
૨ સરજૅાનમૅકફર્સન	૧૭૮૫–૧૭૮૬	૧

૩ લૉર્ડકૉર્નવૉલીસ	૧૭૮૬-૧૭૯૩	૭
૪ સરજૉનશોર	૧૭૯૪-૧૭૯૮	૫
૫ સરઍલ્યુર્ડકલાર્ક	૧૭૯૮-૧૭૯૮	૦
૬ લૉર્ડવેલેસ્લી	૧૭૯૮-૧૮૦૫	૭
૭ લૉર્ડકૉર્નવૉલીસ	૧૮૦૫-૧૮૦૫	૦
૮ સરજ્યૉર્જબાર્લો	૧૮૦૫-૧૮૦૬	૧
૯ લૉર્ડમીન્ટો	૧૮૦૬-૧૮૧૩	૭
૧૦ લૉર્ડહેસ્ટીંગ્સ	૧૮૧૩-૧૮૨૩	૧૦
૧૧ જૉનઍડમ	૧૮૨૩-૧૮૨૩	૦
૧૨ લૉર્ડઆમ્હર્સ્ટ	૧૫૨૩-૧૮૨૮	૫
૧૩ લૉર્ડવીલીયમબેન્ટીંક	૧૮૨૮-૧૮૩૫	૭
૧૪ સરચાર્લ્સમેટકાફ	૧૮૩૫-૧૮૩૬	૧
૧૫ લૉર્ડઑકલૅન્ડ	૧૮૩૬-૧૮૪૨	૬
૧૬ લૉર્ડએલનબરો	૧૮૪૨-૧૮૪૪	૨
૧૭ લૉર્ડહાર્ડીંગ	૧૮૪૪-૧૮૪૮	૪
૧૮ લૉર્ડડેલહૌસી	૧૮૪૮-૧૮૫૬	૮
૧૯ લૉર્ડકેનીંગ	૧૮૫૬-૧૮૫૮	૨

[૧૪] વાઇસરૉય--૧૮૫૮--૧૮૯૪

૧ લાર્ડ ગન	૧૮૫૮-૧૮૬૨	૪
૨ લૉર્ડ એલ્જીન	૧૮૬૨-૧૮૬૩ (નવેંબર)	૨
૩ સરજૉન લૉરેન્સ	૧૮૬૪-૧૮૬૯	૫
૪ લૉર્ડમેયો	૧૮૬૯-૧૮૭૨	૩
૫ લૉર્ડનાર્થબ્રુક	૧૮૭૨ ૧૮૭૬	૪
૬ લૉર્ડલીટન	૧૮૭૬-૧૮૮૦	૪
૭ લૉર્ડરીપન	૧૮૮૦--૧૮૮૪	૪
૮ લાર્ડડફ્રીન	૧૮૮૪-૧૮૮૮	૪
૯ લાર્ડલૅન્સડાઉન	૧૮૮૮-૧૮૯૪	૬
૧૦ લાર્ડએલ્જીન	૧૮૯૪ ના જાન્યુઆરીથી છે.	

ઓશિઆ ખંડની ભૂગોળ.

સીમા.

ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર; પશ્ચિમે યૂરલ પર્વત, યૂરલ નદી, કાસ્પીઅન સમુદ્ર, કૉકેસસ પર્વત, કાળો સમુદ્ર, મારમોરા સમુદ્ર, આર્કીપેલેગો સમુદ્ર, ભૂમધ્ય સમુદ્ર, સુવજની નહેર, અને રાતો સમુદ્ર; દક્ષિણે હિંદી મહાસાગર; અને પૂર્વે પાસિફિક મહાસાગર છે.

દેશ.

૧. તુર્કસ્તાન.	૭. સિંહલદ્વીપ (લંકા).
૨. અરબસ્તાન.	૮. હિંદી ચીન.
૩. ઇરાન.	૯. ચીનાઇ રાજ્ય.
૪. અફઘાનિસ્તાન.	૧૦. જાપાન.
૫. બલુચિસ્તાન.	૧૧. રુશિઆ (સૈબીરીઆ.)
૬. હિંદુસ્તાન.	૧૨. તાર્તરી.

સમુદ્ર.

૧. કાળો.	૭. બંગાળી.
૨. મારમેરા.	૮. ચીનાઇ.
૩. આર્કીપેલેગો.	૯. પીળો.
૪. ભૂમધ્ય.	૧૦. જાપાની.
૫. રાતો.	૧૧. ઓખોટસ્ક.
૬. અરબી.	૧૨. બહેરીંગ.

અખાત.

૧. એડનનો અખાત.	૩. ઓમાનનો અખાત.
૨. ઇરાની અખાત,	૪. મનારનો અખાત.

૫. માર્ટાબાનનો અખાત. ૮. તાર્તરીનો અખાત.
૬. શીયામનો અખાત. ૯. અનાદીરનો અખાત.
૭. ટોન્કવીનનો અખાત. ૧૦. ઓબીનો અખાત.

દ્વીપકલ્પ.

૧. એશિઆમાઈનર ૫. મલાયા.
૨. અરબસ્તાન. ૬. કોરિયા.
૩. હિંદુસ્તાન. ૭. કામસ્કટકા.
૪. હિંદીચીન.

દ્વીપ.

(ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં)

૧ સેમોસ. ૪. ક્રીટ.
૨. મીટીલીની. ૫. રોડસ.
૩. સ્કામોસ. ૬. સૈપ્રસ (ઇંગ્રેજી),
૭. સોકોટ્રા. (અરબી સમુદ્રમાં)

(ઇરાની અખાતમાં)

૮. કરક. ૧૦ ઓર્મઝ.
૯. કીશ્મ. ૧૧ બાહેરીન.

(હિંદી મહાસાગરમાં)

૧૨. લક્ષદ્વીપ. ૧૫. અંદામાન.
૧૩. માલદ્વીપ. ૧૬. નિકોબાર.
૧૪. લંકા.

(હિંદીચીનમાં)

૧૭. પીનાંગ (પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ)(ઇંગ્રેજી). ૧૮ સીંગાપોર (ઇંગ્રેજી).

(મલેશીઆમાં)

૧૯. સુમાત્રા. ૨૦. જાવા,

૨૧ બોર્નીઓ. ૨૪. ફીલીપાઈન.
૨૨. સેલીબીસ. ૨૫. ન્યુગીની.
૨૩. મસાલાના ટાપુ.

(ચીનાઈ સમુદ્રમાં)

૨૬. હૈનાન, ૨૮. હૉંગકૉંગ. (ઇંગ્રેજી).
૨૭. મકાઉ (ફીરંગી). ૨૯. ફૉર્મોસા.

(પાસિફિક માસાગરમાં)

૩૦ લુચ્ચૂ. ૩૨. જાપાની બેટો
૩૧. ચૂસન.

(ઓખોટસ્કના સમુદ્રમાં)

૩૩. સગેલીયન. ૩૪. કયુરાઈલ,
૩૫. અલ્યુશન. (બહેરીંગ સમુદ્રમાં)

પર્વત.

(તુર્કસ્તાનમાં)

૧. કૉકેશસ. ૩. લીબનાન.
૨. તારસ.
૪. સીનાઈ. (અરબસ્તાનમાં)

(અફઘાનિસ્તાનમાં)

૫. હિંદુકુશ. ૭. સુલેમાન.
૮. હાલા. (બલુચિસ્તાનમાં)

(હિંદુસ્તાનમાં)

૯. હીમાલય. ૧૧ વિંધ્યાચળ.
૧૦. અરવલી. ૧૨ ઘાટ (સહ્યાદ્રી].

૧૩. યુનલીંગ, (ચીનમાં)

(ટીબેટમાં)

૧૪ કારાકોરમ. ૧૫ કવેનલુન.

(રૂશિઆમાં)

૧૬ આલતાઇ. ૧૭. યૂરલ.

(તાર્તરીમાં)

૧૮. બેલુરતાગ. ૧૯. થીઆનશાન.

સરોવર.

૧ કારપીઅન (દુનીયામાં સૌથી મોટું).

(તુર્કસ્તાનમાં)

૨. વાન. ૩. મૃત્યુ [ડેડસી.]

(ઇરાનમાં)

૪. ઉરૂમીઆ. ૫. બકતેગાન (નીરીઝ).

૬. સીસ્તન (ઝારા)(અફ્ઘાનિસ્તાનમાં)

(ટીબેટમાં)

૭. પાલટે. ૯. રાવણહ્રદ.

૮. તેન્ચીનોર. ૧૦. માન.

(રૂશિઆમાં)

૧૧. બેકલ. ૧૩. આરલ.

૧૨. બલકાશ.

નદી.

(તુર્કસ્તાનમાં)

૧. ટીગ્રીસ. ૩. જોર્ડન.

૨ યુફ્રેટીસ,

(અફઘાનિસ્તાનમાં)

૪. કાબુલ. ૫. હેલમન્ડ.

(હીંદુસ્તાનમાં)

૬. સિંધુ. ૧૧ ગોદાવરી.
૭. નર્મદા. ૧૨. મહાનદી.
૮. તાપી ૧૩. ગંગા.
૯. કાવેરી. ૧૪. જમના.
૧૦. કૃષ્ણા. ૧૫. બ્રહ્મપુત્રા (સામ્પુ).
૧૬. ઇરાવદી. (બ્રહ્મદેશમાં)

(હિંદીચીનમાં)

૧૭. મેનામ ૧૮. મીકોંગ (કામ્બોડીઆ).

(ચીનમાં)

૧૯. કન્તાન. ૨૧. હોઆંગહો.
૨૦. યાંગસેકાંગ. ૨૨. પેહીઓ.

(રૂશિઆમાં)

૨૩. આમુર. ૨૫. યેનેસી.
૨૪. લીના. ૨૬. ઓબી.

(તાર્તરીમાં)

૨૭. સીર્દર્યા (સિહુન) ૨૮. આમુ (ઓકસસ).

સામુદ્રધુની.

૧. બાબલમાંડબ—અરબસ્તાન અને આફ્રિકાની વચ્ચે.
૨. ઓર્મઝ—અરબસ્તાનની પૂર્વે.
૩. પાક—હિંદુસ્તાનને લંકાની વચ્ચે.
૪. મલાકકા—મલાયાને સુમાત્રાની વચ્ચે.
૫. સંડા—સુમાત્રાને જાવાની વચ્ચે.

૬. મકેસર—બોર્નીઓને સેલિબિસની વચ્ચે.
૭. ફોર્મોસા—ફોર્મોસાને ચીનની વચ્ચે.
૮. સંમાર—ગીલ્ફીનને ચસ્સોની વચ્ચે.
૯. કોરીઆ—જાપાનીને પીળા સમુદ્રની વચ્ચે,
૧૦. બહેરીંગ—રૂશિઆને અમેરિકાની વચ્ચે.

સંયોગીભૂમી.

૧. સૂવેઝ—એશિઆને આફ્રિકા સાથે જોડે છે.
૨. ક્રા—મલાયાને હિંદીચીન સાથે જોડે છે.

ભૂશીર.

૧. બાબા—એશિઆ માઇનરની પશ્ચિમે
૨. રાસ અલહદ—અરબસ્તાનની પૂર્વે,
૩. કન્યાકુમારી (કોમોરીન)—ભરતખંડની દક્ષિણે
૪. નીગ્રેસ—બ્રહ્મદેશની દક્ષિણે.
૫, રોમાનીઆ—મલાયાની દક્ષિણે.
૬. કેમ્બોડીઆ—કોચીન ચીનની દક્ષિણે.
૭. લોપાટકા—કામસ્ચાટકાની દક્ષિણે.
૮. પૂર્વ ભૂશીર—સૈબીરીઆની પૂર્વે.
૯, સેવેરો (ઇશાન ભૂશીર)—સૈબીરીઆની ઉત્તરે

(૧) તુર્કસ્તાન.

ભાગ—(૧) એશિઆ માઇનર, (૨) સીરીઆ, (૩) અલજઝીરા, ઇરાકઅરબી, ને તુર્કીકુર્દીસ્તાન, (૪) આર્મીનીયા.

પર્વત—લીબનાન (સીરીઆમાં), તારસ(એશિઆ માઇનરમાં).

નદી—ટીગ્રીસ ને યુફ્રેટીસ (અલજઝીરામાં), જોર્ડન (સીરીઆમાં).

બેટ—સ્રેમનૉસ, મીકીલીની, સામોસ, કોસ, રોડઝ ને સેપ્રસ,
સરોવર—મૃત્યુ (સીરીઆમાં), વાન (આર્મીનીઆમાં).
ભૂશીર—બાબા. સંયોગી ભૂમી—સુવેઝ.

શાહેર.

એશિઆ માઇનર—સ્મર્ના (રાજધાની), અંગોરા (બકરાનું ઉન).

સીરીઆ-ડમાસ્કસ (રાજધાની), અલેપ્પો, જેરૂસલેમ (ઇસુ-ખ્રીસ્તની જન્મભૂમી), એકર, ટાયર, સિડન, ત્રીપોલી, બેરટને જાફા.
અલજીરા—બગદાદ, બસરા, હીલ્લા, મોસલ, નીનિવે, બાબીલન (સીકંદરનું મરણ).

આર્મીનીઆ--અર્જરૂમ [રાજધાની], ત્રેબીઝાંડ (બંદર) અનેવાન.

(૨) અરબસ્તાન.

ભાગ—(૧) હીડજાજ, (૨) યમન, (૩) હદ્રમૌત, (૪) ઓમાન, (૫) નઝદ.

પર્વત—સીનાઈ. બેટ—બહેરીન, સોકોટ્રા.

ભૂશીર—રાસ અલહદ. અખાત—એડન.

સામુદ્રધુની—બાબલમાંડબ.

શાહેર—મક્કા (મહમદની જન્મ ભૂમી), મદીના (મહમદની કબર), મોખા (કાફી), મસ્કત (ખજુર), જિદ્દા (બંદર,) રીઆદ અને એડન (ઇંગ્રેજી બંદર).

(૩) ઇરાન.

પર્વત—એલબુર્ઝ. બેટ—કરક, કીસ્મને ઓર્મઝ.

સરોવર—ઉરૂમીઆને બખ્તેગાન (નીરીઝ).

અખાત—ઇરાની અને ઓમાન. સામુદ્રધુની—ઓર્મઝ.

શાહેર—તેહરાન (હાલની રાજધાની), ઇસ્પહાન (જુની રાજધાની).

શીરાજ (સાદીને હાફીઝની જન્મભૂમી તથા દારૂ), તબ્રીજ, યઝદ, અસ્ત્રાબાદ (બંદર), મશદ, બુશાયર (બંદર), કર્માન (ઉનના કપડાં).

(૪) અફઘાનિસ્તાન,

પર્વત—સુલેમાન, હિંદુકુશને ખાઇબરઘાટ.

નદી—કાબુલને હેલમન્ડ. **સરોવર**—સીસ્તન (હમુન અથવા ઝારા).

શાહેર—કાબુલ (રાજધાની), કંદહાર, ગીઝની, હેરાત જલાલાબાદ.

(૫) બલુચિસ્તાન.

પર્વત—હાલાને બોલાનઘાટ.

શાહેર—ખીલાત (રાજધાની), ગંડાવા ને કવેટા (ઇંગ્રેજછાવણી).

(૬) હિંદુસ્તાન.

પર્વત—હીમાલય, (ઍવરેસ્ટ, સૌથીઉંચું શીખર). **અરવલી**, (આબુ મુખ્ય શીખર), વિંધાચળ, સાતપુડા, ઘાટ, નીલગીરિ.

નદીઓ—સિંધુ, સતલજ, બીઆ, રાવી, જેલમ, ચીનાબ, ગંગા, જમના, ગોગ્રા, શોણ, ચંબલ, હુગલી, ભાગીરથી, બ્રહ્મપુત્રા મહાનદી, નર્બદા, તાપી, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, કાવેરી, તુંગભદ્રા.

બેટ—લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપ, અંદામાન (કાળાપાણીના સજાની જગા), નિકોબાર ને સાલ્ટી.

સરોવર—ચાલ્કા, સાંબર. **ભૂશીર**—કન્યાકુમારી (કોમોરીન).

અખાત—કચ્છ, ખંભાત, મનાર, બાલાસોર.

સામુદ્રધુની—પાક.

ભાગ—(૧) મુંબાઇ ઇલાકો, (૨) મદ્રાસ ઇલાકો, (૩) મ્હેસુર અને કુર્ગ, (૪) વરાડ સહિત હૈદ્રાબાદ, (૫) મધ્યપ્રાંત, (૬) મધ્યહિંદ એજન્સિ, (૭) રજપુત સંસ્થાન, (૮) પંજાબ, (૯) વાયવ્યપ્રાંત, (૧૦) અયોધ્યા, (૧૧) બંગાળા, (૧૨) આસામ, (૧૩)

નેપાળ, ભૂતાન અને બીજાં સ્વતંત્ર પહાડી સંસ્થાન, (૧૪)પોર્ટુગીઝ અને ફ્રેંચ સંસ્થાન.

શહેર.

(૧) મુંબાઈ ઇલાકો—કરાંચી (બંદર), હૈદરાબાદ (રાજધાની), હેદ્રા. મિઆની (રણક્ષેત્ર). ઉમરકોટ (અકબરની જન્મ ભૂમી), શિકારપુર, સક્કર, જેકોબાબાદ, મુંબઇ (ઇલાકાની રાજધાની), કોલાબા, થાણા, વસાઇ, સુરત, ભરૂચ, વડોદરા, નડીયાદ, અમદાવાદ, ઘોઘા, ધોળેરા (રૂ), ધૂળીઆ, નાશીક (યાત્રાનું સ્થાન), રાજકોટ, ભાવનગર, પોરબંદર, દ્વારકાં (યાત્રાનું સ્થાનક), સોમનાથ, જુનાગઢ, ખંભાત, પાલણપુર, ભુજ, માંડવી (બંદર), અહમદનગર, પુના, સત્તારા, મહાબળેશ્વર (હવાનું ઠેકાણું), સોલાપુર, પંઢરપુર (યાત્રાનું-નું સ્થળ), બેલગામ, ધારવાર (રૂ), કારવાડ, રત્નાગીરી, એડન (અરબસ્તાનમાં), સાવંતવાડી, કોલ્હાપુર, જંજીરા.

(૨)મદ્રાસ ઈલાકો—ઉત્તર સરકાર—ગંજામ, વિશાગાપટ્ટણ, રાજમંદરી, મચ્છલીપટ્ટણ (રૂ).—કર્ણાટક--મદ્રાસ(મુખ્ય શહેર),આર્કાટ, વેલોર, કંજીવરામ, કડપા (લશ્કરનું સ્થળ), તંજાવર, નીગાપટ્ટણ, ત્રાંકીબાર, ત્રિચીનાપલ્લી, મદુરા, તીનેવલી, બેલારી (રૂ).મલબાર-કાલીકટ, કાનાનુર, કોચીન, કોઇમ્બતુર, ઉટાકામન્ડ(હવાનું સ્થળ), ત્રીવેન્દ્રમ.

(૩) મ્હૈસુર ને કુર્ગ—શ્રીરંગપટ્ટણ (રાજધાની), મ્હૈસુર, બેંગલોર, મર્કારા (કુર્ગની રાજધાની).

(૪) વરાડ સહિત હૈદ્રાબાદ—હૈદ્રાબાદ (રાજધાની), ઔરંગાબાદ, દોલતાબાદ (દેવગીરી), જાલના (રેશમી કાપડ), બેદર, ઇલીચપુર, વરંગુળ, ઇલોરા (ગુફા), ગોવળકોંડા (હીરા), ઉમરાવતી (રૂ).

(૫) મધ્યપ્રાંત—નાગપુર (રાજધાનીધોતીજોડા), કામ્પટી (લ-

સ્કરી છાવણી), સાગર, જબલપુર (ધરે), રાયપુર, ચંદા, આશીરગઢ, બરાનપુર (મુસલમાની શહેર, કસબી વણાટ), સંબલપુર.

(૬) **મધ્યહિંદ એજન્સિ**—ઇંદોર(હોલકરની રાજધાની), ગ્વાલીઅર (સિંધીઆની રાજધાની), ઉજ્જન (માળવાની રાજધાની), ભોપાળ, રતલામ (અફીણ), દેવાસ, રેવા, પન્ના (હીરા), જહાંસી, ભીલસા, ગઢ, નીમચ (લશ્કરી છાવણી).

(૭) **રજપુત સંસ્થાન**-ઉદેપુર (મેવાડ) જોધપુર (મારવાડ), જેપુર, બુંદી, બિકાનેર (ઉંટ), કોટા, કિરોલી, કિશનગઢ, જસલમેર, અલવર, શિરોહી (તરવાર), ડુંગરપુર, વાંસવાડા, પ્રતાપગઢ, ઝાલાવાડ, ભરતપુર, ધોળપુર, ટોંક, ચીતોડ, આબુ (જૈનદેરાં). અજમેર.

(૮) **પંજાબ**—લાહોર (રાજધાની), અમૃતસર,મુલતાન, જાલંધર, અંબાલા, ફીરોજપુર, લુધીઆણા, કાશ્મિર અથવા શ્રીનગર (શાલ), લાડક (લેહ), અટક, સ્થાનેશ્વર [રણક્ષેત્ર], સીમલા(હવાનું સ્થળ), પેશાવર, રાવલપીંડી, ભાવલપુર, પતીઆલા, ઝીંદ, નભા, કપરથલા, ફરીદકોટ, કલશીઆ (છેલ્લાં પાંચશીખલોકનાં).

(૯) **વાયવ્યપ્રાંત**—દિલ્હી (મુગલરાજધાની), મથુરા (કૃષ્ણનો જન્મ), આગ્રા(મુગલરાજધાની), કાલ્પી, ઇટાવા, અલ્હાબાદ (પ્રયાગ, જાત્રાનું ધામ), અનુપ, ફતેહગઢ, કાનપુર, મીરજાપુર, કાશી (બનારસ, જાત્રાનું ધામ), ગાઝીપુર, કનોજ, ફરૂકાબાદ (રણક્ષેત્ર), હરદ્વાર (જાત્રાનું ધામ), મીરત.

(૧૦) **અયોધ્યા**—લખનૌ, ફૈઝાબાદ, અયોધ્યા (રામચંદ્રની રાજધાની), જુવાનપુર, સીતાપુર, રાયબરેલી.

(૧૧) **બંગાળા**—કલકત્તા (રાજધાની), પ્લાસી (રણક્ષેત્ર), ઢાકા (મલમલ), મુર્શીદાબાદ, પટણા, કટક, જગન્નાથ (જાત્રાનું ધામ), બર્દવાન, ચીન્સુરા, ચંદ્રનગર (ફ્રેંચ), શીરામપુર, ગયા (જાત્રાનું ધામ) મોંગીર, બકસર (રણક્ષેત્ર) બહાર.

(૧૨) **આસામ**—ગૌહતી.

(૧૩) **નેપાળ-ભૂતાન અને બીજાં સ્વતંત્ર પહાડી સંસ્થાન**—નેપાળ-ખટમંડુ, ગુર્ખા-ભૂતાન-ટયસીચુડન, પનાખા, સીક્કીમ, મણીપુર.

(૧૪ **પોર્ટુગીઝને ફ્રેંચ સંસ્થાન**-પોર્ટુગીઝ-ગોવા (રાજધાની), દમણ, દીવ **ફ્રેંચ**, પોંદીચરી (રાજધાની), કારીકલ, યનાન, માહી, ચંદ્રનગર.

પરચુરણ

સિંધુ— કરાંચી, હૈદ્રાબાદ, બાવલપુર, સહરિંદ, મુલતાન, લાહોર, અમૃતસર, કાશ્મિર, અટક, સક્કર.

ગંગા અને જમના—કલકત્તા, પટણા, બનારસ, અલ્હાબાદ, કાનપુર, ખટમંડુ, લખનૌ, આગ્રા, દિલ્હી, ગ્વાલિઅર, મીરત, રાયબરેલી, જેપુર, ઇંદોર, હરદ્વાર, ફરકાબાદ, ગાઝીપુર, બકસર, મોંગીર, મુર્શીદાબાદ.

કોરોમાંડલ કાંઠો—પોંદીચરી, મદ્રાસ, મછલીપટ્ટણ, વીશાગાપટ્ટણ, જગન્નાથ.

મલબારકાંઠે—મુંબઇ, ગોવા, માંગલુર, કાલીકટ, કોચીન.

નર્મદા—ભરૂચ, જબલપુર.

ગોદાવરી—નાશક, ઔરંગાબાદ,

કૃષ્ણા—મચ્છલીપટ્ટણ.

કાવેરી—તંજાવર, ત્રિચીનાપલ્લી, શ્રીરંગપટ્ટણ, મૈસુર.

બ્રહ્મપુત્રા—ઢાકા.

મહાનદી—જગન્નાથ, કટક, સંબલપુર.

[૭] સિંહલદ્વીપ [લંકા].

નદી—ગંગા મહાવલીગંગા. **બેટ**—મનાર, રામેશ્વર.

અખાત—મનાર. **સામુદ્રધુની**—પાક.

શહેર—કોલમ્બો (હાલની રાજધાની અને બંદર), પૉઇન્ટ દીગાલ (બંદર), ત્રીંકોમાલી (બંદર), કાન્ડી (જુની રાજધાની).

(૮) હિંદીચીન.

ભાગ—(૧) બ્રહ્મદેશ, (૨) શીયામ, (૩) મલાયા, (૪) કોચીન ચીન.

નદી—ઇરાવદી (બ્રહ્મદેશમાં), મૈનામ (શીયામમાં), કામબોડિઆ (મીકોંગ) (કોચીનચીનમાં).

બેટ—પીનાંગ, સીંગાપોર.

ભૂશીર—નીગ્રેસ, રોમાનીઆ, કામ્બોડીઆ.

અખાત—માર્ટાબાન, શીયામ, ટોન્કવીન.

સામુદ્રધુની—મલાક્કા. **સંયોગીભૂમી**—ક્રા.

શહેર.

બ્રહ્મદેશ—માંદલેજ, આવા, અમરપુર, માકસોબા, રંગુન (બંદર), આરાકાન, પ્રોમ, પેગુ, મુલમૈન (બંદર).

શીયામ—બાંકોક (હાલની રાજધાની), યુથીઆ (જુની રાજધાની).

મલાયા—જર્યોર્જટાઉન (પીનાંગની રાજધાની), મલાક્કાને વેલેસ્લી (ઇંગ્રેજી સંસ્થાન).

કોચીન ચીન—સાઇગોન (ફ્રેંચ), હ્યુ (દેશી રાજધાની).

[૯]. ચીનાઈ રાજ્ય.

ભાગ—(૧) શુધ્ધ ચીન, (૨) ટીબેટ.

પર્વત—યૂનલીંગ (ચીનમાં), કારાકોરમ ને ક્વેનલુન (ટીબેટમાં).

નદી—પેઇહો, હોંઆગહો, યાંગસેકયાંગ, ને કંતાન (ચીનમાં), સિંધુ, બ્રહ્મપુત્રા (સાન્પુ) ને ઇરાવદી (ટીબેટમાં).

બેટ—હેનાન, ફોર્મોસા, હોંગકોંગ, મકાઉ, ચૂસન.

સરોવર—પાલટે, રાવણહૃદ, તેંગ્રીનુર ને માન (ટીબેટમાં).

સામુદ્રધુની--ફોર્મોસા.

શહેર.

શુદ્ધચીન--પેકિન (રાજધાની), નાનકિન, શાંગહાય, કંતાન, એમોય, ફુચ્ચુ, નીંગપો (બધાં બંદરો).

ટીબેટ—લાસા (રાજધાની,) લેહ (લાડક).

[૧૦] જાપાન.

ભાગ--(૧) નીફોન, (૨) યસ્સો, (૩) સીકોક, (૪) કયુસ્યુ.

બેટ--કયુરાઈલ, લુચૂ. **સામુદ્રધુની**--સંગાર.

શહેર--યદ્દો (ટોકીઓ, હાલની રાજધાની), નાગાસાકી (બંદર), મીયાકો (જુની રાજધાની).

(૧૧) રૂશીઆ;

ભાગ—(૧) કૉકેસસ પર્વતનો દક્ષિણનો મુલક, (૨) સૈબીરિયા.

પર્વત—આલ્તાઇ, યૂરલ.

નદી—ઓબી, યેનેસી, લીના, યૂરલ.

સરોવર--બૈકલ, બલકાસ.

ભૂશિર—સેપાટકા, પૂર્વ, સેવેરો (ઇશાન).

અખાત—ઓબી, અનાદીર, તાર્તરી. **સામુદ્રધુની**–બહેરીંગ.

શહેર.

કૉકેસસ પર્વતની દક્ષિણનો મુલક--તિફ્લીસ, એરિવાન.

સેબીરિયા–તોબોલસ્ક (રાજધાની), ઇર્કૂટસ્ક, ટૉમ્સ્ક(બંદરો).

(૧૨) તાર્તરી.

ભાગ—(૧) રૂશિઆઇ તાર્તરી, (૨) પશ્ચિમ તાર્તરી, (૩)

પૂર્વતાર્તરી, [૪] ચીનાઇ તાર્તરી (મોંગોલીઆ, મંચુરીઆ, ને કોરિઆ સહિત).

પર્વત—થીઆનશાનને બેલૂરતાગ.

નદી—આમુ (ઓકસસ), સીર્દર્યા (સિરૂન), યારકંડ, આમૂર.

સરોવર—કારપીઅન, અરલ, બલકાસ.

અખાત—તાર્તરી. રણ—ગોબી.

શહેર.

રૂશીઆઇ તાર્ત્તરી-તાસ્કંદ, સમરકંદ (તેમુરનીરાજધાની), મર્વ.

પશ્ચિમ તાર્ત્તરી—બુખારા, ખીવા, ખોકંડ (હમણા ફર્ઘાન).

પર્વતાર્ત્તરી—કાશગર, યારકંડ, ખોતાન.

ચીનાઈતર્ત્તરી-કીરીનઉલા (મંચુરીઆની રાજધાની), કીંગ કીટાઉ (કોરીઆની રાજધાની).

સમાપ્ત.

જાહેર ખબર.

આ ચોપડી અમદાવાદમાં નીચે લખેલે ઠેકાણેથી મળશે.

શા. મણીલાલ મગનલાલ શાહ—સારંગપુર, તળીઆની પોળમાં ખુણે.

બુકસેલર. સાકરલાલ બુલાખીદાસ—રીચીરોડ.

આ ચોપડીની સામટી નકલો લેનાર ગ્રાહકોને સારૂં કમીશન આપવામાં આવશે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.